

ZÁVĚREČNÁ ZPRÁVA

Z REALIZACE

KLÍČOVÉ AKTIVITY Č. 04

Název Klíčové aktivity projektu:	Vliv vícesměnných provozů a pracovních pomůcek na výkon profese a její fyzickou zátěž
Bipartitní platforma:	Stavebnictví II.

1) Obsah:

Vliv vícesměnných provozů a pracovních pomůcek na výkon profese a její fyzickou zátěž	1
1) Stručný popis zaměření aktivity.....	2
2) Materiály, zdroje.....	2
3) Způsob zapojení a přínos cílové skupiny do řešení KA.....	3
4) Vybraná témata pro tematická setkání dle závěrů vstupní analýzy.....	4
5) Projednávaná témata při realizaci tematických setkání.....	7
6) Zhodnocení a výsledky ověřování v praxi	13
7) Výsledky diskusí, přijaté závěry z tematických setkání.....	14
8) Přehled doporučení pro oblast klíčové aktivity.....	15

Zpracovatelé:

Ing. Alena Paslerová
Zdeněk Švehla

Evropská unie
Evropský sociální fond
Operační program Zaměstnanost

1) Stručný popis zaměření aktivity.

Aktivita se zabývá aktuálními problematickými oblastmi v odvětví stavebnictví. Bylo třeba vymezit problém a pojmenovat problematické oblasti, jejichž řešení by pomohlo pracovníkům na těchto pozicích při práci. Bylo třeba zajistit potřebná zdrojová data, provést sběr podkladů a příslušná šetření, zorganizovat Tematická setkání za účasti sociálních partnerů, specialistů a externích odborníků s cílem sjednocení názorů obou sociálních partnerů, zpracování podkladů a výstupů z Tematických setkání a nalezení optimálního doporučení a řešení daného problému. Důležitá byla i spolupráce s příslušnými ministerstvy při zavádění výstupů do legislativy.

Řešená témata:

Vliv vícesměnných provozů na výkon profese a její fyzickou zátěž.

V platformě Stavebnictví II. se jedná spíše o problematiku nerovnoměrně rozvržené pracovní doby vzhledem k tomu, že vícesměnné provozy se vyskytují převážně u výrobců stavebních hmot. Nicméně problém s nerovnoměrně rozvrženou pracovní dobou a s tím spojeným velkým množstvím „přesčasů“ je opravdu výrazným problémem, se kterým se zaměstnanci, potýkají stále častěji, zejména vzhledem k tomu, že kvalitních řemeslníků trvale ubývá a na ty současné je nakládáno stále více úkolů. Klesající počty kvalifikovaných řemeslníků vedou k nutnosti kompenzovat jejich nedostatek zaměstnáváním méně kvalifikovaných dělníků, především ze zemí východní Evropy. Významné je rovněž stárnutí pracovní síly v odvětví. Nadprůměrně (proti celé ČR) se zvyšuje věkový průměr, ve skupině manuálních pracovníků je to nejvýraznější. To je další důvod nadměrné zátěže těchto profesí.

Práce ve stavebnictví podléhá sezónním a cyklickým výkyvům.

Nerovnoměrně rozvržená pracovní doba a její dopady na zaměstnance a podniky v odvětví stavebnictví.

Odvětví stavebnictví přitom patří k těm, které jsou výrazně ovlivněny sezónností. Hlavní nápor zakázek (zejména v „malém“ stavebnictví) směřuje do období mimo zimu, i když při dobré organizaci stavebních prací lze činnosti naplánovat tak, že ani v zimě nenastává přestávka – provádějí se dokončovací práce v zateplených vnitřních prostorech. Nicméně hlavní stavební výrobu nelze od klimatického cyklu úplně osvobodit. Z výše uvedeného důvodu se proto rozpracovávají nejrůznější systémy založené na nerovnoměrném rozložení pracovní doby. Není to ostatně nic nového, naopak v současnosti umožňují nové materiály odolné vůči mrazu a někdy i mírnější zimy rozložit vytížení pracovníků ve stavebnictví daleko rovnoměrněji než v minulosti.

2) Materiály, zdroje.

- Vstupní analýzy.
- Vyhodnocení výsledků dotazníků.
- Výstupy z tematických setkání.

3) Způsob zapojení a přínos cílové skupiny do řešení KA.

- Velká skupina řemeslníků ze všech Cechů zúčastněných v projektu vyplnila obsáhlý dotazník.
- U velkého množství pracovníků byl sledován přínos navržených opatření v praxi.
- K jednotlivým tématům přicházely podnětné připomínky s Živnostenských společenstev.

Připomínky z Živnostenských společenstev:

- Klesající počty kvalifikovaných řemeslníků a nutnost kompenzovat jejich nedostatek zaměstnáváním méně kvalifikovaných dělníků, především ze zemí východní Evropy.
- Nízké počty učňů, zejména některých oborů, a nedostatečný rozsah učňovského školství.
- Neuspokojivá kvalita legislativy a její časté změny, nedostatečný či pomalý postup při vymáhání práva.
- Nedostatečná jazyková vybavenost.
- Nízká společenská prestiž stavebnictví související s malou atraktivností pracovního prostředí.
- Nízká mobilita pracovních sil a nedostatečné podmínky pro její zvýšení.
- Omezená konkurenční schopnost českých podniků daná jejich velikostí a kapitálovou vybaveností (podkapitalizace související i s nízkou rentabilitou).
- Stagnace vědecko-výzkumných a inovačních aktivit a neefektivní podpora komercializace průmyslového výzkumu a vývoje.
- Omezené možnosti podniků pod zahraniční kontrolou expandovat na zahraniční trhy v důsledku obchodní politiky jejich zahraničních majoritních vlastníků, orientujících podnikatelské aktivity těchto podniků na území ČR.
- Nedostatečná míra recyklace materiálů a jejich využívání, neefektivní způsoby nakládání s odpady.
- Nízká rentabilita stavebních podniků, nevytvářející dostatečný vlastní zdroj pro jejich rozvoj a inovaci.

Cílem této klíčové aktivity je v souladu s realizací aktivit stávajícího projektu udržení pracovníků a jejich výkonu a přiměřený pozitivní fyzický a psychický stav, a to nejen u pracovníků starších, ale i u mladších věkových kategorií. Jedná se zejména o podporu režimu práce a odpočinku, výživy, odpovídajícího pracovního prostředí apod.

U OSVČ nepomůže legislativa, protože řemeslník, pokud má zakázku, tak pracuje, dokud není hotová, bez ohledu na fyzickou zátěž, přestávky na jídlo apod. Rozdělení množství práce v průběhu roku najdeme také ve stavebnictví, kde v zimním období jsou realizovány nižší objemy stavebních prací ve srovnání s letním obdobím, nebo některá odvětví zpracovatelského průmyslu, kde se střídají období s vysokým počtem zakázek s obdobími se sníženou potřebou práce z důvodu nedostatku zakázek.

V rámci splnění úkolů KA 04 bylo nutné důkladně zmapovat současný stav v rámci jednotlivých cílových skupin a nalézt řešení, která by současný stav výrazně zlepšila. Bylo nutné se v rámci analýzy zaměřit zejména na to, jak jsou jednotlivými skupinami dodržovány základní faktory, důležité pro kvalitní pracovní život, jako např. dodržování odpočinku, stravovací návyky, relaxace, rehabilitace, seznamování se se zásadami zdravého životního, ale i pracovního stylu apod.

Bylo třeba se zaměřit na to, aby byly vymýceny nezdravé stereotypy, které jsou pro jednotlivé profese natolik negativně významné, že nejen ztěžují plnění pracovních úkolů, ale zejména přispívají k tomu, že práce jsou nekvalitní a řemeslníky zatěžují natolik, že nejsou schopni dlouhodobě pracovat ve svých profesích.

4) Vybraná témata pro tematická setkání dle závěrů vstupní analýzy.

Témata, kterými se budeme zejména zabývat:

- Vliv nerovnoměrného stravování, z toho vyplývající zdravotní problémy a jak je eliminovat.
- Kompenzace fyzické zátěže, výběr pracovních pomůcek s ohledem na fyzickou zátěž.
- Sezónnost a nerovnoměrná pracovní doba, vliv střídání teplot (chlad, vedro) dlouhé pracovní směny a odpočinek.
- Používání moderních metod a přístrojů a nářadí řemeslníky, ulehčení práce.

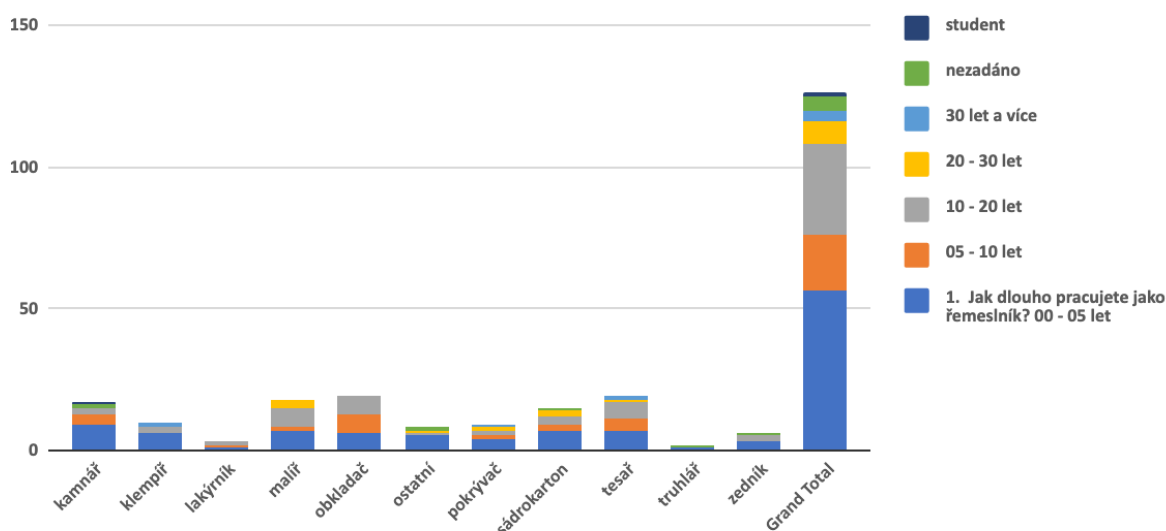
Pro potřeby tohoto projektu byl vypracován dotazník, který byl po vyplnění respondenty vyhodnocen a v této klíčové aktivitě byly použity následující grafy.

Dotazník vznikl na základě předchozích kvalitativních rozhovorů s řemeslníky. Dotazníkového šetření se zúčastnilo celkem 127 řemeslníků nejrůznějších profesí. Jedná se tak o hodnotnou zprávu z oboru, ve kterém podobné informace doposud chyběly. Přínosem tohoto výzkumu je jednak možnost se podívat na stav oboru jako takového a zároveň možnost v jednotlivých řemeslech hledat odlišnosti. My se v této zprávě budeme věnovat spíše souhrnným datům, zájemci si ale mohou podrobnosti dohledat dle jednotlivých oborů.

Pro potřeby KA 04 je z nového dotazníku relevantních prvních šest grafů. Jedná se o následující:

Jak dlouho řemeslníci pracují v oboru?

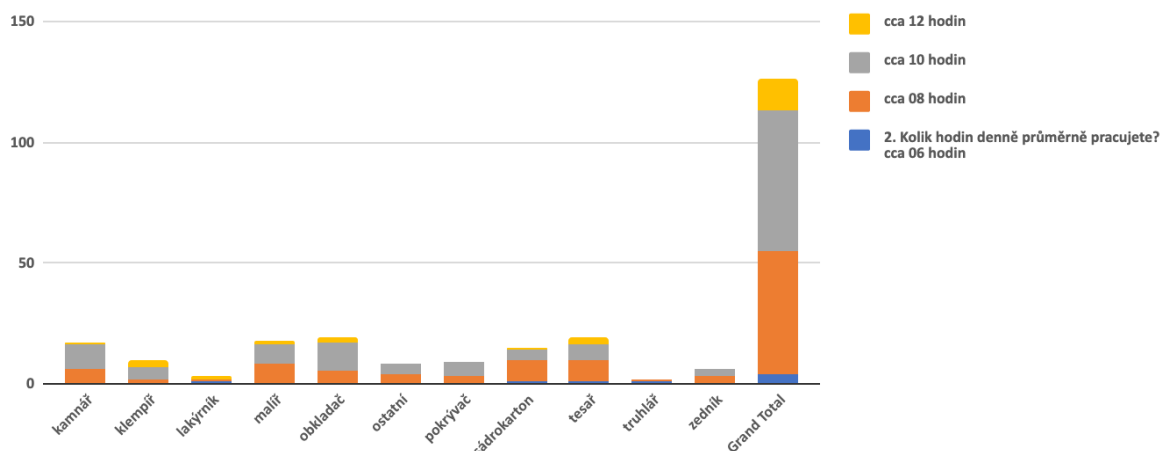
V první otázce jsme zjistili, že nejvíce řemeslníků pracuje ve svém oboru do pěti let. Jedná se celkem o 44 % dotázaných. Druhá největší skupina řemeslníků pracuje v oboru deset až dvacet let - jedná se celkem o 25 % řemeslníků. Třetí nejčtenější skupinou byli řemeslníci pracující v oboru od pěti do deseti let - zde to je celkem 16 % řemeslníků. Výzkumný vzorek tedy nabízí data od poměrně zkušených řemeslníků.

Graf 1: Jak dlouho pracujete jako řemeslník?

Kolik hodin denně průměrně řemeslníci pracují?

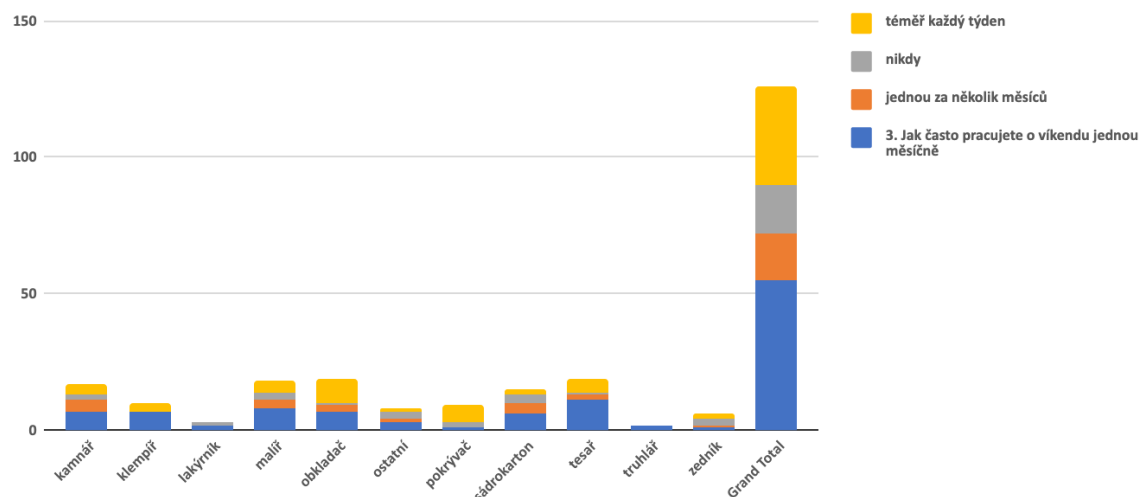
Ve druhé otázce jsme se zaměřili na to, jak dlouho řemeslníci denně pracují. Z grafu vyplývají dvě hodnoty, které mají největší zastoupení. 51 řemeslníků pracuje přibližně 8 hodin denně a 58 řemeslníků přibližně 10 hodin denně. Čas, který řemeslníci stráví v práci tedy odpovídá běžné pracovní době.

Graf 2: Kolik hodin denně průměrně pracujete?

Jak často řemeslníci pracují o víkendu?

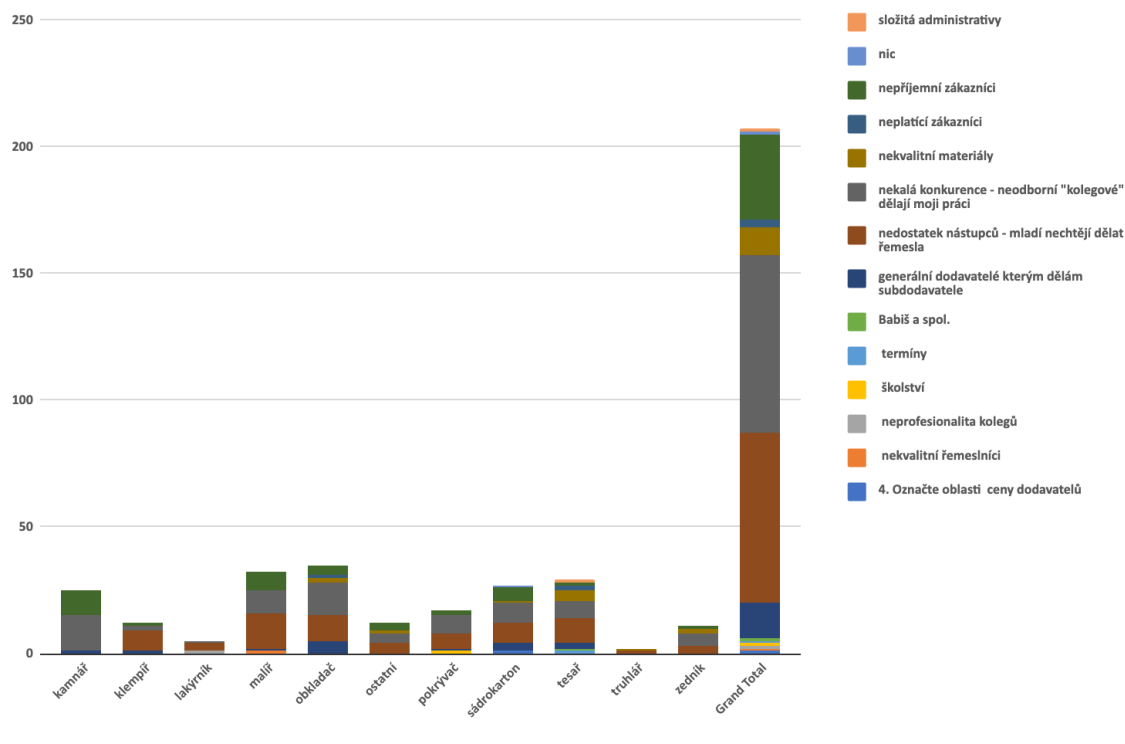
Celkem 43 % dotazovaných řemeslníků sice pracuje o víkendu jednou měsíčně a celkem 28 % nepracuje o víkendu nikdy nebo velmi výjimečně, **zároveň ale 29 % řemeslníků pracuje o víkendu téměř každý týden**. V této skupině se jedná nejčastěji o obkladače, pokrývače, tesaře, malíře či kamnáře.

Graf 3: Jak často pracujete o víkendu?

Jaké faktory řemeslníky stresují?

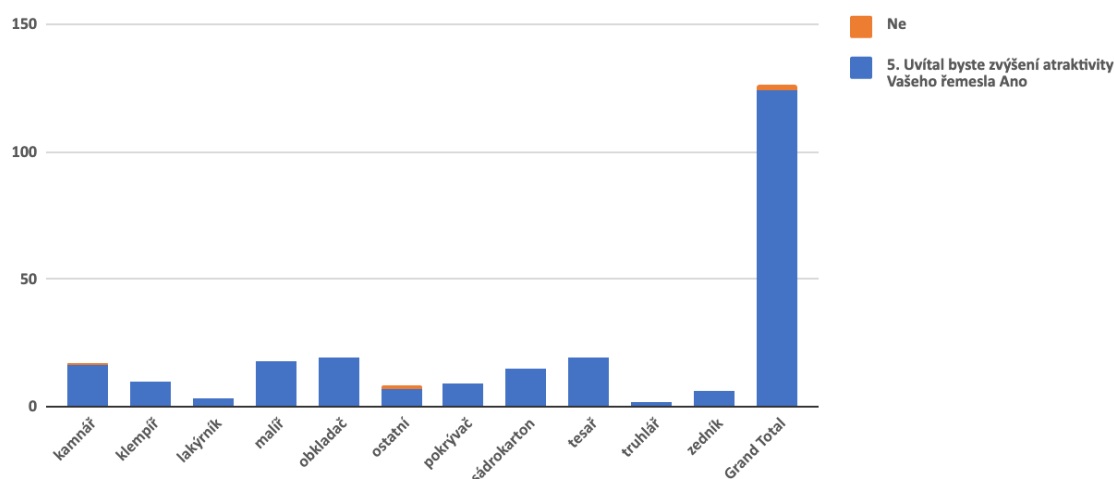
V další otázce jsme se zaměřili na stresory, kterým musí řemeslníci čelit. Největším problémem (celkem pro 34 % respondentů) jsou **nekalé praktiky konkurence**, tedy neodborní “kolegové”, kteří dělají podobnou práci jako profesionální řemeslníci. Druhým nejčastějším stresorem je nedostatek mladých nástupců. Celkem 32 % zpovídaných vidí jako závažný problém to, že **mladí nechtějí dělat řemesla**. Pro 16 % řemeslníků jsou dále stresorem nepříjemní zákazníci.

Graf 4: Jaké faktory řemeslníky stresují?

Uvítali by řemeslníci zvýšení atraktivity řemesel?

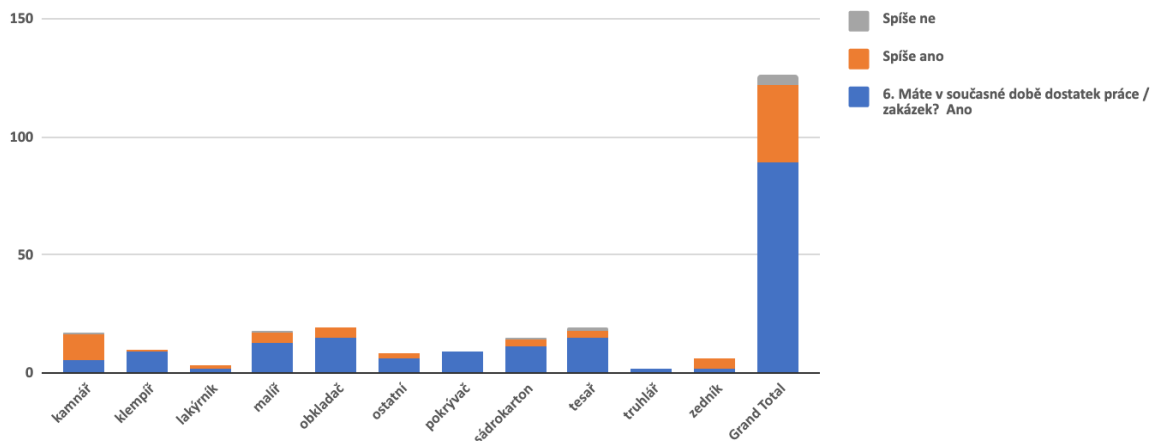
V tomto případě se dotazovaní téměř jednoznačně shodují. Celkem 98 % řemeslníků by uvítalo aktivity, které by byly spojené se zvýšením atraktivity řemesel.

Graf 5: Uvítali byste zvýšení atraktivity Vašeho řemesla

Mají řemeslníci dostatek zakázek?

Odpověď na tuto otázku je jednoznačně ano. Opět drtivá většina, celkem **97 % řemeslníků, odpovědělo ano** či spíše ano na otázku, zdali mají dostatek zakázek. To je pozitivní zpráva například právě pro zmíněné mladé nástupce. Tento výsledek ukazuje, že o práci rozhodně není nouze.

Graf 6: Máte v současné době dostatek práce / zakázek?

Pro potřeby realizace KA 04 bylo použito ještě i několik výsledků měření z předchozího projektu. Byla využita data od Cechů malířů, obkladačů, kamnářů a sádkartonářů.

Byly využity zejména výsledky měření prostředí pro jednotlivé profese z předchozího projektu, které byly zpracovány velice obsáhle a kvalitně a naprosto dokonale popisují problémy jednotlivých řemesel i ve vztahu k realizaci KA 04.

Tato data byla využita zejména pro jednání na tematických setkáních, kde byla diskutována zástupci ŽS, se zástupci strany zaměstnavatelů a strany zaměstnanců, zastoupených v projektu, ale i s tvůrci dotazníků a měření, kteří hodnocení provedli. Zároveň byli na jednotlivá setkání zváni podle potřeby i externí odborníci z oborů fyzioterapie, psychologie, stravování a další.

Tento materiál sloužil jako podklad pro jednání zúčastněných na tematickém setkání a bude po dokončení tematických setkání případně dále rozpracován dle potřeby.

5) Projednávaná témata při realizaci tematických setkání.

Vliv nerovnoměrného stravování, z toho vyplývající zdravotní problémy a jak tento problém eliminovat.

Vzhledem k povaze sledovaných pozic (nepravidelné biorytmy, fyzická náročnost, péče o živé bytosti, práci nelze odložit, fyzikální stresory, zodpovědnost, nutnost spolupráce, sezónnost, zakázkovost apod.) je podpora zdravého životního stylu klíčová. Jedná se zejména o podporu režimu práce a odpočinku, výživy, odpovídajícího pracovního prostředí apod.

Zkušenosti z předcházejícího projektu ukazují na potřebu změny škodlivých stereotypů způsobených vícesměnnými a nepřetržitými provozy s nerovnoměrným rozložením doby práce a odpočinku napříč mnoha pracovními pozicemi. Tato potřeba se zvyrazňuje, pokud jde o pracovníky vyššího věku, nejvíce pak těch, kterých se bezprostředně dotkne důchodová reforma (nutnost udržet v pracovním procesu pracovníky nad 60 let). Firmy nemají s touto potřebou zkušenosti. "Objevovat" řešení v každé firmě individuálně se jeví jako neproduktivní (každou firmu to bude stát nemalé finanční zdroje) i riskantní (zvolené řešení nemusí být funkční). Je tedy žádoucí zpracovat postup, který bude zpracován pod odborným dohledem expertů a vyhne se tak omylům, které způsobí více škod než užitek. Takto zpracovaný

obecný přístup bude odborným základem, podle nějž budou moci firmy aplikovat systém podle konkrétních firemních podmínek.

Jednou z důležitých oblastí, jimž je nutné se zvýšenou měrou věnovat, je i specifikace poruch příjmu potravy, přibývání na váze, nemocí ovlivňujících výkon zaměstnance a jeho schopnost setrvat na pracovní profesi co nejdéle.

Odborník na stravování uvedl na Tematických setkáních význam jednotlivých důležitých látek pro organismus a příklady vhodné stravy. Vysvětlil škodlivé, a dokonce velmi nebezpečné látky v potravinách a uvedl, jakým potravinám je lépe se zcela vyhnout.

Důležitý je pitný režim, nedoporučují se slazené vody pro velký obsah cukru a konzervantů. Nejlepší je voda a její množství závisí na fyzické náročnosti profese a venkovní teplotě. Doporučení je od 1,5 l pro sedavá zaměstnání až do 6 l pro horké provozy a fyzicky náročné profese.

Je třeba se zcela vyhnout tak zvaným **Junk food** - je to neformální označení pro potraviny s vysokým kalorickým obsahem a nízkou výživovou hodnotou, zkráceně nezdravé potraviny. Typickými příklady junk food jsou sladkosti, soft drinky, sušenky, chipsy, mnohé vysoce upravované polotovary a nabídka fast food restaurací.

Dle jeho zkušeností si řemeslníci většinou ráno koupí housky, vlašský salát nebo sekanou a nějakou slazenou vodu. To je to nejhorší, co pro sebe mohou udělat.

Sezónnost a nerovnoměrná pracovní doba, vliv střídání teplot (chlad, vedro) dlouhé pracovní směny a odpočinek.

- Pracovní doba pro zaměstnance je definována příslušnými ustanoveními zákona č. 262/2006 Sb. (Zákoník práce). Pro OSVČ však platí naprosto jiná pravidla.
- Každý řemeslník by měl dobře umět skloubit svou pracovní dobu s dobou odpočinku a tím i sladit svůj pracovní život se životem osobním.
- Řemeslník by měl umět velmi dobře skloubit organizaci práce, využití pracovní doby a prostředky k dobrým pracovním podmínkám a tím i mimo jiné k dodržení zásad bezpečnosti práce.
- Při realizaci zakázek nelze vždy stanovit pracovní režim v souladu s potřebami řemeslníků, zejména to nelze v případě, že jsou práce prováděny jako subdodávky v rámci větších staveb.
- Řemeslníci by měli kromě práce umět také využívat dobu odpočinku. Měli by si umět vytvářet i přestávky v práci, přestávky na jídlo (velmi důležitá součást kvalitního plnění pracovních povinností), přestávky mezi pracovními směny.
- Při provádění prací, při kterých dochází k nadměrnému zatížení pracovníků z důvodů nepříznivých pracovních podmínek (horko, zima, nadměrná fyzická zátěž apod.) je velice důležité také čerpání tzv. bezpečnostních přestávek, během nichž pracovník na určitou dobu opustí pracovní místo, kde k nevhodným pracovním podmínkám dochází.
- Každý řemeslník by měl umět stanovit si pracovní dobu tak, aby mohl dodržovat bezpečné pracovní podmínky. Měl by si umět stanovit maximální dobu odpracovaných hodin za týden tak, aby v rozvrhu vždy byl dostatečný prostor na odpočinek. Toto je nesmírně důležité nejen z důvodu fyzického odpočinku, ale také z důvodu trávení času s rodinou.
- Ve stavebnictví je potřeba práce velmi závislá na ročních obdobích. Mnohem větší potřeba práce je od jara do podzimu. To se týká zejména práce venku.
- Pro celou řadu řemeslníků ve stavebnictví však je potřeba práce i v zimních měsících (sádrokartonáři, obkladači, malíři, instalatéři apod.).
- I přes tyto skutečnosti lze konstatovat, že objemy prací v zimních měsících jsou nižší než v letních měsících.
- Každý pracovník by i v rámci nerovnoměrně rozvržené pracovní doby měl dopředu promýšlet i dobu odpočinku. Měl by mít promyšlené, jak bude prožívat čas s rodinou, jaké bude provozovat mimopracovní aktivity, jak bude relaxovat, ale také jak se bude vzdělávat.

- Ideální je z fyziologického hlediska rozvrhnout si pracovní dobu tak, aby byla ideálně v období zvýšené potřeby práce mezi 9 až 10 hodinami, v období snížené potřeby práce v rozmezí 6 až 7 hodin.
- Každý pracovník by měl dbát na to, aby vzhledem k fyzické i psychické náročnosti svého řemesla měl dostatek času na rehabilitaci, nejlépe v některém ze zařízení k tomu určených.
- Platná legislativa řeší celkem podrobně nerovnoměrně rozvrženou pracovní dobu u zaměstnanců, tato oblast není prakticky ale vůbec řešena u OSVČ.
- Bylo by velmi vhodné i pro tuto skupinu pracovníků nastavit nějaká pravidla (např. motivační faktory). Tím by se i pro OSVČ zlepšily podmínky a OSVČ by se „dožily“ nároku na důchod celkově v lepší kondici.
- Za problém, kterým je způsoben nárůst pracovní doby (lépe řečeno doby, po kterou je řemeslník v práci) je i ta skutečnost, že při pracích na subdodávkách na větších stavbách dochází k prostojům z důvodu, že řemeslník musí čekat na připravení pracoviště jinou stavební firmou.
- Nerovnoměrně rozvržená pracovní doba a s tím spojený i velký počet hodin strávených v práci je pro řemeslníky stavebních oborů velkým problémem, který je nutné trvale sledovat a postupně řešit za pomoci odborných institucí, zejména Hospodářské komory.

Z různých studií vyplývá, že špatně nastavené směny mohou způsobit zdravotní potíže spojené s nevolností, nechutenstvím, zácpou nebo bolením hlavy. Lidé s narušeným biorytmem také častěji trpí úzkostmi a depresemi.

- Tyto studie naznačují také, že dlouhodobý, a navíc špatně nastavený, směnný režim práce by mohl být jedním z mnoha faktorů přispívajících i ke vzniku rakoviny.
- Plánování pracovní doby by v první řadě mělo co nejvíce zohlednit účinky pracovní doby na zdraví, výkonnost a bezpečnost zaměstnanců.
- Špatné nebo chaotické rozvržení pracovní doby, tedy nerespektování rytmů našeho těla, dokáže poškodit zdraví.
- Narušený biorytmus je často příčinou problémů se spánkem nebo jeho kvalitou, ale ohrozit může také jiné sféry našeho zdraví.
- Při opakujících se dlouhých pracovních směnách jde také o zvýšené riziko metabolických a kardiovaskulárních onemocnění.
- V případech, kdy se jedná o fyzicky náročnou práci, kde je nutná kvůli bezpečnosti zvýšená pozornost, jsou ideální osmihodinové směny.
- Nedostatek spánku a únava způsobené 12hodinovými směnami mohou vést k chybám nebo úrazům a snižují kvalitu provedené práce.
- Pracovníci pracující v dlouhých pracovních směnách mohou být častěji podráždění, mít potíže s komunikací a trpět depresemi.
- Výsledky průzkumů v České republice ukazují, že plánování směn pracovníků není zrovna ideální a zaměstnavatelé, ale i sami OSVČ, vliv špatně nastavených směn na zdraví i produktivitu moc neřeší.

Kompenzace fyzické zátěže, výběr pracovních pomůcek s ohledem na fyzickou zátěž.

Toto téma je významné vzhledem k tomu, že se trvale prodlužuje věk odchodu do důchodu a řada řemeslníků je v i v důsledku používaných nevhodných pracovních pomůcek fyzicky již zcela vyčerpaných, což má negativní vliv na jejich fyzické a psychické zdraví. Jsou ze somatického hlediska již na hranici svých možností ještě předtím, než jim nárok na důchod vznikne.

Každý řemeslník/zaměstnanec) by měl trvale sledovat vývoj pracovních pomůcek a pracovního nářadí a snažit si novinky opatřit proto, aby se snížila fyzická náročnost na práce prováděné v rámci jeho pracovních činností.

Pro efektivní práci je nutné mít vždy k dispozici nejen kvalitní nářadí, ale i vhodné pracovní pomůcky.

Na trhu je celá řada pomůcek, které nejen zpříjemňují práci, ale nemalou měrou přispívají i k lepšímu stavu v oblasti bezpečnosti práce, která je velice důležitou součástí plnění pracovních úkolů.

Ke kvalitnímu provedení pracovních úkolů je nutné si dopředu promyslet, jaké budu potřebovat pracovní pomůcky, jaké nářadí a jaké materiál. Do úvahy je nutné vzít zejména:

- Místo, kde bude práce vykonávána.
- Koho může moje práce ohrozit, případně ovlivnit.
- Jaké pracovní úkoly musí být splněny.
- Seznámit s případnými předpisy pro dané pracoviště.
- Dopředu si rozmyslet, jaké nářadí a látky je třeba při práci používat, aby se snížilo ohrožení okolních pracovníků na minimum.
- Prostudovat legislativu ve vztahu k prováděným činnostem.
- Promyslet, jaká bezpečnostní opatření bude třeba splnit.

Na základě vyhodnocení fyzické a časové náročnosti práce, možnosti ohrožení bezpečnosti své a ostatních pracovníků pohybujících se v okolí, je třeba zajistit potřebné prostředky nejen k vlastnímu provedení práce, ale i k ochraně ostatních pracovníků. Jedná se např. o kvalitní žebřík, bezpečné ruční nářadí, zajištění pomůcek proti pádu apod.

Před vlastním zahájením prací je také velmi důležitou skutečností příprava pracoviště. Je třeba také myslet na bezpečnost ostatních zúčastněných, a to nejsou pouze pracovníci pracující v okolí. Naše činnost se může také dotknout bezpečnosti ostatních osob, např. chodců.

Každý řemeslník by měl trvale sledovat nejnovější trendy pro provádění prací v jeho řemesle a snažit se vybavovat se nejnovějším a nejmodernějším nářadím a pracovními pomůckami, které jsou nejen produktivnější, ale určitě i bezpečnější.

Je nutné vzhledem k prováděným pracím se vždy snažit o co největší snížení fyzické námahy prostřednictvím dostupných technických prostředků.

Je bezpodmínečně nutné dodržovat návody k obsluze od výrobce k používanému zařízení, případně další podmínky stanovené platnou legislativou vztahující se k prováděné činnosti.

Vše výše uvedené je ale nutné řešit vždy před prováděním konkrétní práce, neboť stejná pracovní činnost prováděná v různých prostorách může mít vliv na organismus různý.

Jako příklad, jak by mělo vypadat pracoviště např. při provádění malířských a natěračských prací, uvádíme:

Je nutné se zamyslet nad tím, kde hrozí nebezpečí. Pro to je nutné dodržet alespoň základní požadavky na pracoviště, a to:

- Podlahy rovné, bez výstupků, prohlubní, mastnoty.
- Používání bezpečných dvojitých žebříků.
- Používání bezpečných pracovních podlah.
- Nikde nesmí být použity vratké předměty.
- Malířské stříkačky na stlačený vzduch musí být opatřeny pojistným ventilem a manometrem s vyznačením maximálního přetlaku.
- Musíme dbát zvýšené opatrnosti při pohybu na mokřích a kluzkých podlahách.
- Musíme dbát pokynů stanovených výrobcem barev.
- Při natěračských pracích bychom neměli kouřit, jíst a pokud možno co nejvíce větrat.
- Při natírání okem, zábradlí, okapů je nutné dodržovat zásady bezpečnosti práce pro práce ve výškách (lešení, bezpečnostní postroje apod.)

Při používání elektrického ručního nářadí je nutné dbát na to, aby nářadí bylo v pořádku nejen po stránce funkčnosti, ale i po stránce bezpečnosti z hlediska elektroinstalace. Je nanejvýš vhodné, aby nám s výběrem ručního elektrického nářadí poradil odborník, který nám v případě potřeby pomůže i se zapojením zařízení. Ruční elektrické nářadí, ale i prodlužovací kabely, je nutné pravidelně kontrolovat odborníkem s potřebnou kvalifikací v oboru elektro. O provedených kontrolách nebo revizích je nutné vést záznamy. Při přestávkách v práci se musí nářadí odpojovat od sítě. Při přenášení se musí přenášet pouze za tu část, která je pro přenášení určena. Nářadí se nesmí přenášet za jeho pracovní část nebo za přívodní kabel.

K osvětlování určitých vybraných pracovišť (např. výkopy, lešení, konstrukce výtahů) se smí používat pouze malé napětí do 24 V.

Stroje se smí používat jen k činnostem, ke kterým byly konstrukčně uzpůsobeny, a pokud jsou svým provedením a technickým stavem způsobilé k bezpečnému provozu. Obsluhovat dřevoobráběcí stroje smí samostatně pouze osoby starší 18 let.

Fyzickým přetěžováním organismu v mnoha případech vznikají muskuloskeletární poruchy. Odborník v oboru fyzioterapie vysvětlil, jak poruchy vznikají a jak jim předcházet.

- Muskuloskeletální poruchy patří k nejčastějším onemocněním souvisejícím s prací.
- Řešení problematiky muskuloskeletálních poruch pomáhá zlepšovat životy pracovníků, má však význam i z podnikatelského hlediska.
- Muskuloskeletální poruchy související s prací postihují zejména záda, krk, ramena a horní i dolní končetiny.
- Jedná se o širokou škálu zdravotních problémů, od menších bolestí až po závažnější zdravotní potíže, které vyžadují nepřítomnost v práci a léčbu.
- Patří mezi ně také všechna poškození nebo onemocnění kloubů a dalších tkání.
- V chroničtějších případech mohou vést až k invaliditě a nutnosti odejít ze zaměstnání.
- Většina muskuloskeletálních poruch souvisejících s prací se vyvíjí postupně.
- Muskuloskeletální poruchy většinou nemají jen jednu příčinu. Často jde o kombinaci různých rizikových faktorů.
- Muskuloskeletární poruchy způsobují fyzické a biomechanické rizikové faktory, zejména:
  - o Vibrace, špatné osvětlení nebo chladné pracovní prostředí.
  - o Manipulace s břemeny, zejména (při ohýbání a vytáčení trupu).
  - o Nepřirozené a statické polohy.
  - o Práce ve vysokém tempu.
  - o Dlouhé sezení nebo stání ve stejné poloze.
  - o Opakující se nebo intenzivní pohyby.
- Zátěž může být mírná, přiměřená nebo nepřiměřená (nadměrná).
- Fyzická zátěž je pracovní zátěž nejen pohybového systému, ale také zátěž srdečně cévního a dýchacího systému.
- Při nadměrné fyzické zátěži dochází k zatížení pohybového, srdečně cévního a dýchacího systému, které ovlivňují metabolické procesy a termoregulaci organismu.
- Limity povolené fyzické zátěže při práci jsou upraveny odděleně podle věku a pohlaví v nařízení vlády 361/2007 Sb., o ochraně zdraví zaměstnanců při práci, ve znění pozdějších.
- Použitím vhodných pracovních prostředků je dosaženo snížení fyzické zátěže pracovníků při práci, ale také při manipulaci s břemeny.
- Ruční manipulace s břemeny jako rizikový faktor musí být omezována.
- Pokud je ruční manipulace s břemeny nevyhnutelná, musí být pracoviště uspořádána tak, aby byla manipulace s břemeny co nejbezpečnější a neohrožovala zdraví zaměstnanců.

- U přenášení břemen jsou velmi důležité dobré úchopové možnosti, v případě, že to břemeno samotné neumožňuje, je nutné použít přiměřených pomůcek.
- Svalové napětí při ruční manipulaci způsobuje zvýšení srdečního rytmu a dýchání.
- Hygienický limit pro hmotnost ručně manipulovaného břemene přenášeného mužem při občasném zvedání a přenášení je 50 kg a při častém zvedání a přenášení 30 kg. Hygienický limit pro hmotnost ručně manipulovaného břemene přenášeného ženou při občasném zvedání a přenášení je 20 kg, při častém zvedání a přenášení 15 kg. Hygienický limit pro kumulativní hmotnost u muže je 10 000 kg za osmihodinovou směnu, u ženy je to 6500 kg. Jsou stanoveny i limity pro práci v sedě – muži 5 kg, ženy 3 kg.

Při hodnocení fyzické zátěže je nutné zvažovat zejména pracovní polohu, ve které je manipulace s břemeny prováděná, způsob manipulace (zvedání, ukládání, posunování), hmotnost břemene, tvar a rozměry břemene, vzdálenost při přenášení břemene, věk, pohlaví apod.

Jak je z výše uvedeného patrné, fyzická zátěž je u řady stavebních profesí jedním z aspektů, který negativně ovlivňuje nejen fyzický stav pracovníků, ale který se negativně podílí i na psychické pohodě. V současné době je k dispozici celá řada velmi kvalitních pomůcek, kterými se dá velmi výrazně snížit fyzická náročnost prováděných prací.

Používání moderních metod a přístrojů a náradí u řemeslníků, ulehčení práce.

Téma používání moderních metod a přístrojů a náradí řemeslníky k ulehčení jejich práce je tématem velmi zásadním. V současné době se s používáním moderních, často automatizovaných strojů a přístrojů, setkáváme ve všech oborech lidské činnosti a ani stavebnictví se to nevyhýbá. I když je ale nutné konstatovat, že ne všechny práce je možné ve stavebnictví realizovat za pomoci automatů, ale rozhodně je možné i ve stavebnictví používat ve velké míře moderní stroje a přístroje, které značně nejen ulehčují náročnou fyzickou práci, ale přispívají i k lepší kvalitě prováděných zakázek.

- Oblasti ulehčení fyzické práce se věnují i některé programy v rámci Evropské agentury pro bezpečnost a ochranu zdraví při práci (EU-OSHA).
- Aby se mohly přijímat patřičná opatření k ulehčení práce a na základě nich vytvářet technické prostředky sloužící k eliminaci nežádoucích jevů, je nutné nejdříve problém analyzovat.
- K tomu byl například spuštěn v roce 2007 program s názvem „Posviťme si na břemena“.
- Kampaň k ulehčení fyzické práce probíhá v 35 zemích.
- K tomu, aby byl problém fyzické námahy dostatečně kvalitně posouzen, je nutné posoudit dílčí oblasti, jako např. definovat:
  - V čem spočívá problém.
  - Které části těla jsou nejčastěji poškozeny.
  - Jak nejlépe vyřešit problém s poruchami zdraví z fyzické práce.
  - Jaká jsou nejčastější rizika a jaká je jejich prevence.
- Jako nejčastější zdroje poruch zdraví byly uváděny opakované pohyby paží nebo rukou a také zvedání a přemísťování těžkých předmětů.
- V průzkumech poškození jednotlivých částí těla bylo zjištěno, že nejčastěji dochází při těžké fyzické práci k poškození zad (43 %), na druhém místě je poškození horních končetin (41 %) a na třetím místě jde o poškození dolních končetin (29 %).
- K zamezení trvalých poškození u pracovníků by se mělo v co největší míře dbát na obměnu používaných pracovních přístrojů a náradí, kdy moderní přístroje jsou nejen příjemnější pro řemeslníka z hlediska vlastního používání, ale také se s nimi dosahuje vyšší kvalita prací a v neposlední řadě jsou méně škodlivé např. s přihlédnutím k hlučnosti, vibracím apod.

- Samozřejmě kromě obměny pracovního vybavení je nutné také dbát na dodržování všech opatření vyplývajících z obecných zásad prevence.
- Ke správným pracovním postupům z hlediska ulehčení fyzické námahy je na internetu k dispozici celá řada materiálů, podle nichž lze namáhavou práci snížit, případně používat takové pracovní postupy (např. při zvedání břemen), které jsou z hlediska pracovní pohody velmi užitečné.
- Prvním krokem k realizaci ať už technických, nebo i organizačních opatření, ke snížení fyzické námahy, musí být vždy identifikace problému.
- Pro zvedání břemen na stavbách existuje celá řada pomocníků, kterými je možné si práci velmi ulehčit. Jde o různé stavební jeřáby, kladkostroje, kladky apod.
- To samé platí i pro přesunování materiálu, kdy by se ve větší míře daly využívat motorové nebo elektrické vozíky a stavební kolečka, pojízdné kontejnery apod.
- Používáním těchto prostředků se dá do značné míry eliminovat fyzická námaha, ale také nepříjemné pracovní polohy.
- Bylo by ideální (což se ale ne vždy děje), kdyby se při přípravě prací počítalo nejen s materiálem potřebným k realizaci zakázky a základním vybavením, ale také s prostředky, které by vlastní realizaci nejen ulehčily, ale také zkvalitnily.
- Při přípravě stavby je ideální také do přípravy zahrnout i potřebné dopravní prostředky, které ušetří riskantní nebo improvizované transporty s neadekvátními dopravními prostředky.
- K nejvíce využívaným prostředkům ve stavebnictví, které již sice nejsou ničím novým, ale významně snižují fyzickou námahu, lze zařadit například stroje pro výrobu, zpracování a přepravu malty, strojní čerpání malty a betonu, skluzové žlaby, speciálně upravené žebříky pro provádění prací na schodištích apod.

6) Zhodnocení a výsledky ověřování v praxi

Vybraná témata:

- Vliv nerovnoměrného stravování, z toho vyplývající zdravotní problémy a jak tento problém eliminovat.
- Kompenzace fyzické zátěže.
- Výběr pracovních pomůcek s ohledem na fyzickou zátěž.
- Sezónnost a nerovnoměrná pracovní doba.
- Vliv střídání teplot (chlad, vedro).
- Dlouhé pracovní směny a odpočinek.

Ověřování výstupů z tematických setkání bylo provedeno v rámci plnění zadání KA 04 zejména formou strukturovaných individuálních rozhovorů se zástupci profesí a představitelů malých firem v oboru. Podle zpětné vazby budou postupně přijímána opatření k eliminaci negativních jevů spojených s prací řemeslníků, kterými jsou nevhodné stravování, fyzická zátěž a zdravotní problémy z toho vyplývající. Jednotlivými ŽS budou postupně do praxe uváděna opatření, která by zlepšila zejména celkovou pohodu zaměstnanců malých firem.

7) Výsledky diskusí, přijaté závěry z tematických setkání

V rámci projednávaných oblastí v souladu se zadáním KA 04 byla vždy na závěr tematického setkání přijata opatření, která musí sloužit ke zlepšení současného stavu v dané problematice. Za stěžejní by se dalo u jednotlivých témat určit toto:

Vliv nerovnoměrného stravování, z toho vyplývající zdravotní problémy a jak je eliminovat.

Doporučením je pro případy, kdy není možné jít v pracovní době na svačinu nebo na oběd, vzít si nějaké ovoce nebo müsli tyčinku. Je třeba číst na obalu obsah látek v potravinách, protože některá Ečka jsou i nepovolená, nevhodná, ale přesto se v některých potravinách vyskytují.

Kompenzace fyzické zátěže, výběr pracovních pomůcek s ohledem na fyzickou zátěž

Fyzickou náročnost prací lze snížit vhodným výběrem pracovních pomůcek. Důležité jsou i osobní ochranné pracovní prostředky a jejich používání.

U každého povolání existuje riziko bolesti zad. U fyzicky pracujících lidí se často opakují stejné pohyby po delší dobu. Následkem toho vzniká únava a slabost svalů, následuje bolest zad a celého pohybového aparátu. Páteř je přetěžována v nepříjemných a nepřírozených pozicích, to může způsobit jednostrannou deformaci meziobratlové ploténky, její výhřez a tlak na nervový kořen. Projevuje se to ostrou a bodavou bolestí nebo palčivou bolestí v dolní části zad a šířením do jedné končetiny. Při práci je třeba dbát aspoň každých 30 minut na změnu pozice. Srovnat záda a protáhnout se a uvolnit.

Sezení patří mezi polohy, při nichž se dlouhodobě zatěžují meziobratlové ploténky – následkem je oslabení zádočných svalů. Dochází k nepříjemným bolestem a křečím. Zase je třeba dbát na přestávky mezi prací a provádět lehké uvolňovací cviky.

Sezónnost a nerovnoměrná pracovní doba, vliv střídání teplot (chlad, vedro) dlouhé pracovní směny a odpočinek.

Nerovnoměrně rozvržená pracovní doba a s tím spojený nedostatek odpočinku pro zaměstnance/řemeslníky je problémem, který je nutné dále řešit. Je to zátěž nejen pro fyzický a psychický stav, ale i pro kvalitně fungující rodinný život. Velký počet řemeslníků je v důsledku nerovnoměrně rozvržené pracovní doby ve vyšším věku značně fyzicky opotřebovaný, což má negativní vliv na rychlost a kvalitu jejich práce i života.

Používání moderních metod a přístrojů a nářadí řemeslníky, ulehčení práce

Tématu usnadnění fyzické práce a tím zajištění většího komfortu a menší pravděpodobnosti poškození zdraví z nadměrné fyzické námahy nebo nevhodné pracovní polohy se budou jednotlivé ŽS věnovat i nadále. A to i po skončení tohoto projektu, neboť jde o jednu ze zásadních oblastí, která se ve stavebnictví vyskytuje. Trvale budou sledovány nové trendy ve vybavení moderními přístroji a materiály.

8) Přehled doporučení pro oblast klíčové aktivity

Všechna témata projednávaná v rámci tematických setkání jsou tématy zásadními pro práci řemeslníků, zaměstnanců malých stavebních firem. Všechna témata byla dle zúčastněných na jednotlivých jednáních zvolena velmi dobře a jedná se o problematiku, která je zásadní nejen pro kvalitu práce samotné, ale i, a to zejména, pro pracovní pohodu pracovníků.

Do budoucna bude nanejvýš důležité dále spolupracovat na úrovni sociálních partnerů ve vybraných tématech, projednávaných v rámci jednotlivých tematických setkání. Tak jak jde technický pokrok a pracovní nástroje a pomůcky dopředu, vyvíjí se a mění i požadavky na fyzickou zátěž zaměstnanců, řemeslníků. U malých stavebních firem a souvisejících řemesel, je důležité specifikovat největší problémy a snažit se je řešit průběžně a trvale.

U profesních sdružení, která sdružují řemeslníky ve svých oborech na základě dobrovolnosti, je velmi důležité pokračovat v činnostech podporující členy. Profesní sdružení seznamují své členy s výše uvedenou problematikou a snaží se doporučovat účinná opatření, seznamují je s novinkami v oboru.

V rámci platformy Stavebnictví II. je obtížné (a prakticky nemožné) plošně přijmout konkrétní opatření, tak jako je tomu v rámci jednotlivých zaměstnavatelských subjektů (střední a velké firmy). V naší platformě pracujeme s řemeslníky a zaměstnanci převážně malých stavebních firem a OSVČ.

Doporučení jsou tedy zejména tato:

Zaměřit se na vhodnost stravy u řemeslníků, kteří pracují zejména na stavbách, kde není poblíž žádné stravovací zařízení. Vysvětlovat, jak se zdravě stravovat. Šířit osvětu a vzdělávat v této oblasti představitele firem i samotné zaměstnance v oboru řemesel v odvětví stavebnictví. V tomto hrají klíčovou roli zástupci svazů, cechů i dalších profesních sdružení.

Věnovat pozornost přímo určitým pracovním pomůckám určeným pro jednotlivé pracovní činnosti v řemeslních oborech, které jsou v platformě Stavebnictví II. zastoupeny. Jedná se o pracovní pomůcky, které zvyšují bezpečnost práce nebo práci usnadňují a snižují její namáhavost.

Eliminovat fyzickou zátěž při práci, zavádět postupně do praxe vhodná opatření pro zlepšení např. každých 30 minut změnu pozice. Srovnat záda a protáhnout se a uvolnit. Dodržovat přestávky mezi prací a provádět lehké uvolňovací cviky. Významné je rovněž věnovat se kvalitnímu plánování pracovních směn, ale i kvalitnímu a dlouhému odpočinku mezi nimi.

Zdroje:

Vstupní sběr relevantních dat
Výsledky rozhovorů - ověření v praxi

SPOLEČNÝM POSTUPEM SOCIÁLNÍCH PARTNERŮ K ŘEŠENÍ KLÍČOVÝCH TÉMAT V ODVĚTVÍCH

Vstupní zdrojová data
pro KA04 a)

Vliv vícesměnných provozů a pracovních pomůcek
na výkon profese a její fyzickou zátěž

Platforma Stavebnictví II.

Evropská unie
Evropský sociální fond
Operační program Zaměstnanost

(Registrační číslo projektu CZ.03.1.52/0.0/0.0/18_094/0010197)

Obsah

Úvod	3
Slabé stránky	4
Rešerše	6
Nerovnoměrně rozvržená pracovní doba a její dopady	10
Témata	11
Jak dlouho řemeslníci pracují v oboru?	12
Kolik hodin denně průměrně řemeslníci pracují?.....	13
Jak často řemeslníci pracují o víkendu?	14
Uvítali by řemeslníci zvýšení atraktivity řemesel?	15
Mají řemeslníci dostatek zakázek?	16
Závěr	17
Rozhovor č. 1	18
Rozhovor č. 2	20
Rozhovor č. 3	23
Silné stránky	23
Slabé stránky	23
Příležitosti	24
Hrozby.....	25

Úvod

V platformě Stavebnictví II. se jedná spíše o problematiku nerovnoměrně rozvržené pracovní doby vzhledem k tomu, že vícesměnné provozy se vyskytují převážně u výrobců stavebních hmot. Nicméně problém s nerovnoměrně rozvrženou pracovní dobou a s tím spojeným velkým množstvím „přesčasů“ je opravdu výrazným problémem, se kterým se zaměstnanci malých stavebních firem, ale zejména OSVČ, potýkají stále častěji, zejména vzhledem k tomu, že kvalitních řemeslníků trvale ubývá a na ty současné je nakládáno stále více úkolů. Klesající počty kvalifikovaných řemeslníků vedou k nutnosti kompenzovat jejich nedostatek zaměstnáváním méně kvalifikovaných dělníků, především ze zemí východní Evropy. Významné je rovněž stárnutí pracovní síly v odvětví. Nadprůměrně (proti celé ČR) se zvyšuje věkový průměr, ve skupině manuálních pracovníků je to nejméně výraznější. To je další důvod nadměrné zátěže těchto profesí.

Práce ve stavebnictví podléhá sezónním a cyklickým výkyvům.

Slabé stránky

- klesající počty kvalifikovaných řemeslníků a nutnost kompenzovat jejich nedostatek zaměstnáváním méně kvalifikovaných dělníků, především ze zemí východní Evropy
- nízké počty učňů, zejména některých oborů, a nedostatečný rozsah učňovského školství
- neuspokojivá kvalita legislativy a její časté změny, nedostatečný či pomalý postup při vymáhání práva
- nedostatečná jazyková vybavenost
- nízká společenská prestiž stavebnictví související s malou atraktivností pracovního prostředí
- nízká mobilita pracovních sil a nedostatečné podmínky pro její zvýšení
- omezená konkurenční schopnost českých podniků daná jejich velikostí a kapitálovou vybaveností (podkapitalizace související i s nízkou rentabilitou)
- stagnace vědecko-výzkumných a inovačních aktivit a neefektivní podpora komercializace průmyslového výzkumu a vývoje
- omezené možnosti podniků pod zahraniční kontrolou expandovat na zahraniční trhy v důsledku obchodní politiky jejich zahraničních majoritních vlastníků, orientujících podnikatelské aktivity těchto podniků na území ČR
- nedostatečná míra recyklace materiálů a jejich využívání, neefektivní způsoby nakládání s odpady
- nízká rentabilita stavebních podniků, nevytvářející dostatečný vlastní zdroj pro jejich rozvoj a inovaci.

Dostupnost pracovní síly bude v budoucnu nejrizikovějším faktorem, podmiňujícím udržení konkurenceschopnosti stavebnictví. Pro jeho zabezpečení je nutné zvýšit zájem o učební obory. K tomu je zapotřebí permanentní popularizace oboru, modernizace vzdělávacích systémů a struktur včetně změn legislativy. Nezanedbatelným podílem se jako zdroj pracovníků bude stávat uznávání odborné způsobilosti mimo školskou soustavu a rekvalifikace.

Cílem této klíčové aktivity je v souladu s realizací aktivit stávajícího projektu udržení pracovníků a jejich výkonu a přiměřený pozitivní fyzický a psychický stav, a to nejen u pracovníků starších, ale i u mladších věkových kategorií. Jedná se zejména o podporu režimu práce a odpočinku, výživy, odpovídajícího pracovního prostředí apod.

U OSVČ nepomůže legislativa, protože řemeslník, pokud má zakázku, tak pracuje, dokud není hotová, bez ohledu na fyzickou zátěž, přestávky na jídlo apod. Rozdělení množství práce v průběhu roku najdeme také ve stavebnictví, kde v zimním období jsou realizovány nižší objemy stavebních prací ve srovnání s letním obdobím, nebo některá odvětví zpracovatelského průmyslu, kde se střídají období s vysokým počtem zakázek s obdobími se sníženou potřebou práce z důvodu nedostatku zakázek.

V rámci splnění úkolů KA 04 je nutné důkladně zmapovat současný stav v rámci jednotlivých cílových skupin a nalézt řešení, která by současný stav výrazně zlepšila. Je nutné se v rámci analýzy zaměřit zejména na to, jak jsou jednotlivými skupinami dodržovány základní faktory, důležité pro kvalitní pracovní život, jako např. dodržování odpočinku, stravovací návyky, relaxace, rehabilitace, seznamování se se zásadami zdravého životního, ale i pracovního stylu apod.

Je třeba se zaměřit na to, aby byly vymýceny nezdravé stereotypy, které jsou pro jednotlivé profese natolik negativně významné, že nejen ztěžují plnění pracovních úkolů, ale zejména přispívají k tomu, že práce jsou nekvalitní a řemeslníky zatěžují natolik, že nejsou schopni dlouhodobě pracovat ve svých profesích.

K analýze byly dále použity jako zdroje výsledky měření z předchozího projektu, na který tento nový projekt nepřímo navazuje a výsledky nových dotazníků (viz. níže).

Rešerše

1) [Řemesla živě](#) (Novoměstská radnice, únor)

“Vyzkoušej si, zažij si! Dny plné řemeslných workshopů, řemesla tradiční i nová – krejčí, kadeřník, truhlář, autoelektrikář, obalový technik, podlahář, instalatér, kuchař, sklář, fotograf a další...

Již po šesté si návštěvníci budou moci vyzkoušet nejedno řemeslo nebo se podívat na zhotovování unikátních výrobků. Novoměstská radnice ve spolupráci s odbornými středními školami, učilišti i řemeslníky zaplní své historické prostory více jak 20 řemeslnými workshopy. Festival je určen všem, kdo mají zájem o řemeslné obory a rádi si prakticky vybraná řemesla vyzkouší.

„Řemesla zažívají postupnou renesanci. Svědčí o tom vzrůstající počet středoškoláků i vysokoškoláků, kteří si své vzdělání doplňují právě výučním listem v některém z řemeslných oborů. Novoměstská radnice ve zmíněném termínu nabízí všem, kdo se o řemesla zajímají, možnost si je vyzkoušet a promluvit si s mistry oboru. To je poměrně unikátní možnost.“ Popisuje výjimečnost akce Řemesla živě ředitel Novoměstské radnice Albert Kubišta.

„Podoba Řemesel živě se v letech proměňovala. Myslím, že před třemi lety se nám podařilo najít nejlepší variantu – každá škola či řemeslo nabízí možnost se nějakým způsobem dotknout hmoty, nástroje, vyzkoušet si „o co vlastně jde,“ doplňuje produkční Bedřiška Kotmelová.

Festival „Řemesla živě“ pořádá Novoměstská radnice, příspěvková organizace MČ Prahy 2, za podpory Magistrátu hlavního města Prahy.”

2) [ŘEMESLO PRAHA](#) - veletrh pro řemeslo, vybavení a bezpečnost práce řemeslníků, 7. ročník (PVA Letňany, únor)

“Veletrh pro řemeslo, vybavení a bezpečnost práce řemeslníků probíhá od roku 2013 souběžně s veletrhy Střechy Praha a Solar Praha a stal se největším českým setkáním řemeslníků. Veletrh přibližuje řemeslo mladým lidem, ale i všem ostatním, aby se z něj stal opět respektovaný i finančně výhodný obor.

Veletrh pravidelně navštěvuje odborná veřejnost, realizační firmy, zástupci stavebních firem, izolatéři, pokrývači, klempíři, tesaři, malíři a další řemeslníci, majitelé rodinných domů či bytů, provozovatelé veřejných budov a široká veřejnost.

Doprovodné programy na veletrhu Střechy/Řemeslo Praha 2019

NOVINKA - FESTIVAL DŘEVA A NÁŘADÍ

Zvýrazněné téma - tesařské řemeslo (praktické ukázky, zóna pro tesaře, soutěže, občerstvení...)

Ukázky dalších řemesel - pokrývači, klempíři, kameníci, truhláři ...

Novinky z oblasti nářadí, techniky a dalšího řemeslného vybavení

Soutěžní přehlídka stavebních řemesel

Stavební poradenské centrum s podporou ČKAIT a ČVUT v Praze

Přednášky a semináře pro podnikatele a OSVČ i širokou veřejnost

Partner veletrhu, Asociace malých a středních podniků a živnostníků ČR (dále AMSP), vyhláší rok 2019 ROKEM DIGITÁLNÍHO PODNIKÁNÍ, včetně projektu Řemeslo 4.0, k němuž proběhne přednáškový program.”

3) [Vracíme řemeslu respekt](#) (MS kraj, 2018)

“Založili jsme iniciativu pro všechny lidi, kterým není lhostejný osud našeho kraje. Spojuje nás úcta ke kvalitní manuální práci. Naším společným cílem je zvýšit úroveň řemeslné práce v Moravskoslezském kraji. Věříme, že tyto obory mají stále co nabídnout. Věříme, že by se mělo hlásit více dětí na učební obor. Věříme, že řemeslo zasluhuje větší respekt.”

4) [Řeč materiálu](#) (FF UK)

“Projekt Řeč materiálu: Tradiční řemeslné technologie pro záchranu kulturního dědictví a současný životní styl, realizovaný v letech 2018 až 2022, zajišťující odborníci z Ústavu etnologie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy, Národního památkového ústavu a Národního technického muzea. Jedná se o interdisciplinární aplikovaný výzkum, jehož výsledky přispějí k detailnímu poznání, zdokumentování a prezentaci technologií tradičních řemesel, užívaných zejména v aristokratickém nebo městském prostředí, která jsou spojena především s funkcí a využitím obytných staveb a interiérů. Klasifikace jednotlivých zkoumaných řemesel je provedena podle preferovaných a primárně užívaných materiálů jako jsou dřevo (stavební truhlářství, parketářství, truhlářství a řezbářství), kov (stavební zámečnictví), textil (čalounictví a prýmkařství), keramika (kamnářství), sklo (vitráž) nebo materiálů a postupů užívaných při úpravě stavebních povrchů staveb (štukatérství a štafířství).

V ohnisku výzkumu budou zejména obory zastupující ohrožená řemesla nebo zanedbatelně zdokumentované specializace, u nichž existuje mimořádně hodnotný kulturně historický potenciál pro prezentaci veřejnosti.”

[Článek](#) na iRozhlas.cz

5) [Fandíme řemeslu](#)

6) [Polytechnická hnízda pro Prahu](#)

“Partnery projektu jsou Hospodářská komora hl.m. Prahy a cechy řemeslníků. Moderní obdoba tradičních dílen, jejichž síť vzniká za podpory evropských fondů, má být výhledově v dostupné vzdálenosti od každé základní školy. Projekt polytechnických hnízd má za cíl poskytnout žákům základních škol technické vzdělání v rozsahu alespoň čtyř vyučovacích hodin měsíčně v plně vybaveném zázemí středních škol.”

7) [Machři roku](#) (Česká hlava, poslední ročník 2018)

“Projekt celostátních setkání učňovské mládeže, jehož cílem je popularizovat, zviditelnit a zlepšit celospolečenského renomé českého odborného školství, byl vyhlášen v říjnu roku 2008. Naplnění těchto cílů doprovází celá řada vzájemně provázaných aktivit, které ve svém celku tvoří komplexně pojatou platformu pro zlepšení stavu a podmínek v tomto segmentu školství, jehož ekonomický a společenský přínos je nezanedbatelný. Centrálním bodem projektu je pak každoroční setkání učňů,

učňovských zařízení, ale i odborných cechů a dalších subjektů z odvětví, kde mohou žáci poměřit své schopnosti v soutěži Machři roku, školy vyměnit své zkušenosti a poznatky, navázat nové spolupráce, či představit jednotlivá řemesla. To vše před zraky široké veřejnosti a médií, neboť právě neinformovanost a mylné představy vzbuzují u mnoha lidí dojem, že jít do učení je jakési východisko z nouze.

Tento projekt vznikl v reakci na dlouhodobě se prohlubující problémy v odborném školství, které vyústily v alarmující nedostatek kvalifikovaných řemeslníků. Formou celostátní soutěže a setkání odborných škol bychom proto chtěli seznámit veřejnost a především mládež s možnostmi uplatnění, náplní práce a perspektivy odborného vzdělání. V návaznosti na to ale také zlepšit podmínky a vybavenost zařízení, ve kterých se řemeslným dovednostem vyučuje.”

8) [České ručičky](#) (Jihomoravský kraj)

“Jihomoravský kraj aktivně usiluje o zlepšení postavení učňovského školství a posílení jeho významu nejen ve svém regionu, nýbrž v celé společnosti. Vyústěním tohoto úsilí je vyhlášení a realizace Přehlídky České ručičky. Posláním Přehlídky je ocenění vítězů soutěží odborných dovedností vybraných oborů učňovského školství. Oceněním schopností a dovedností žáků středních škol - vítězů soutěží i dosažených pedagogických výsledků škol je podpořena popularizace, propagace významu a potřebnosti jednotlivých řemeslných oborů v očích široké veřejnosti, především rodičů, pedagogické veřejnosti a žáků základních a středních škol.

Každoročně organizační výbor Přehlídky vybere dvacítku oborů, které jsou ohroženy klesajícím zájmem o studium, přestože je jejich společenská potřeba stále velmi vysoká. Po celý školní rok jsou v uvedených oborech sledovány vybrané soutěže. Soutěže odborných dovedností pro žáky středních škol jsou většinou vyhlašovány Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy, mají velkou tradici, celostátní působnost a často také mezinárodní účast. V porotách zasedají zástupci profesních cechů, asociací a sdružení. Pouze jediný soutěžící, a to ten nejlepší v oboru a kategorii v daném školním roce, může obdržet zlatou plaketu Českých ručiček.”

9) [Schola pragensis](#) (Praha, každoroční veletrh středních a vyšších odborných škol)

Články (období 1.2.18 - 1.2.19):

Ihned: [Řemeslo je sexy, ale rozhodně ne každé. Zájem vyučit se v tradičních oborech stále klesá, netáhne už ani automechanik](#) (20.4.18)

iDNES: [Nechtěla na univerzitě zbytečně ztrácet čas, tak se vyučila kominicí](#) (6.7.18)

iDnes: [Učně by měly vzdělávat samy firmy. Stát to neumí, tvrdí bývalý šéf Vítkovic](#), rozhovor (27.10.18)

ČRo Plus: [Potřebujeme víc právníků, nebo řemeslníků? Právník vám střechu nebo kapající kohoutek neopraví, odpovídá ambasador odborného vzdělávání Witassek](#), rozhovor (31.10.18)

ČRo: [Kovář býval po faráři nejmávanějším člověkem ve vsi. Dnes řemeslníka mrzí, že prestiž stále upadá](#) (11.2.19)

Aktuálně.cz: [Kryštof Kozák, Jack-of-all-trades, aneb jak zachránit české učňovské školství](#) (5.1.19)

EDUin: Články k tématu [Učňovské školství](#)

ČT, Události: [Nedostatek řemeslníků a dělníků](#) (23.9.18)

90' ČT24: [Vzdělání, nebo řemeslo?](#) (15.2.19)

ČT, [Devatero řemesel](#) (cyklus, 2010)

Seznam Zprávy, [Duel: Žijete v minulém století. Cut-off score vyrobí z učňů nezaměstnané, kritizuje kraje EDUin](#) (29.11.2018)

Průzkumy:

[Průzkum vnímání řemesel \(2016, AMSP ČR\)](#)

Nerovnoměrně rozvržená pracovní doba a její dopady

Odvětví stavebnictví přitom patří k těm, které jsou výrazně ovlivněny sezónností. Hlavní nápor zakázek (zejména v „malém“ stavebnictví) směřuje do období mimo zimu, i když při dobré organizaci stavebních prací lze činnosti naplánovat tak, že ani v zimě nenastává přestávka – provádějí se dokončovací práce v zateplených vnitřcích. Nicméně hlavní stavební výrobu nelze od klimatického cyklu úplně osvobodit.

Z výše uvedeného důvodu se proto rozpracovávají nejrůznější systémy založené na nerovnoměrném rozložení pracovní doby. Není to ostatně nic nového, naopak v současnosti umožňují nové materiály odolné vůči mrazu a někdy i mírnější zimy rozložit vytížení pracovníků ve stavebnictví daleko rovnoměrněji než v minulosti.

Pro potřeby tohoto projektu byl vypracován dotazník, který byl po vyplnění respondenty vyhodnocen a v této klíčové aktivitě byly použity následující grafy.

Dotazník vznikl na základě předchozích kvalitativních rozhovorů s řemeslníky, které jsou přílohou tohoto dokumentu. Dotazníkového šetření se zúčastnilo celkem 127 řemeslníků nejrůznějších profesí. Jedná se tak o hodnotnou zprávu z oboru, ve kterém podobné informace doposud chyběly. Přínosem tohoto výzkumu je jednak možnost se podívat na stav oboru jako takového a zároveň možnost v jednotlivých řemeslech hledat odlišnosti. My se v této zprávě budeme věnovat spíše souhrnným datům, zájemci si ale mohou podrobnosti dohledat dle jednotlivých oborů.

Témata

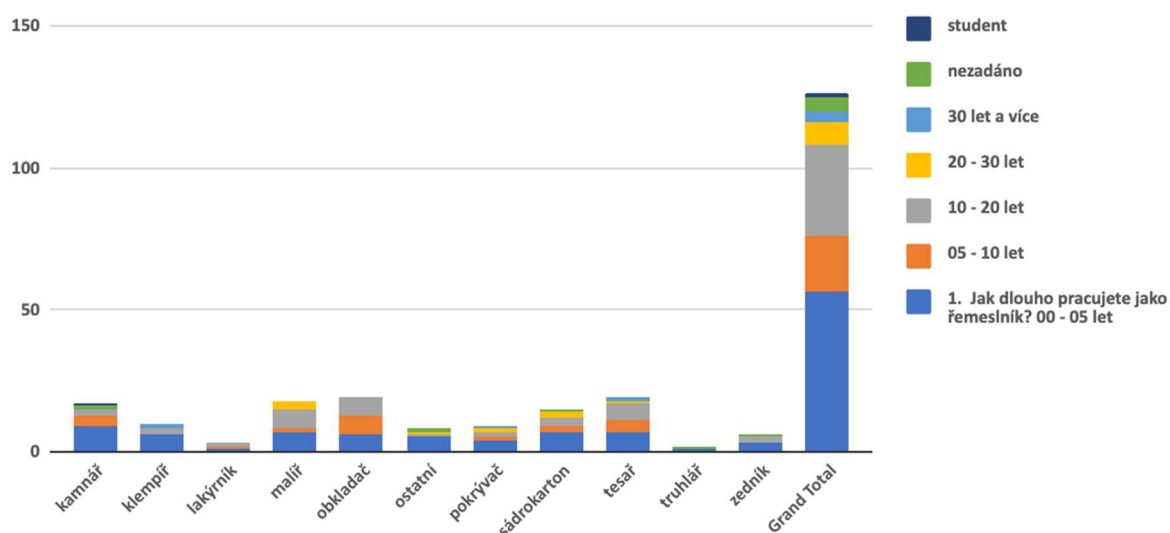
Vliv nerovnoměrného stravování a jak tento problém eliminovat

Kompenzace fyzické zátěže, výběr pracovních pomůcek s ohledem na fyzickou zátěž

Sezónnost a nerovnoměrná pracovní doba, vliv střídání teplot (chlad, vedro)

Jak dlouho řemeslníci pracují v oboru?

V první otázce jsme zjistili, že nejvíce řemeslníků pracuje ve svém oboru do pěti let. Jedná se celkem o 44 % dotázaných. Druhá největší skupina řemeslníků pracuje v oboru deset až dvacet let - jedná se celkem o 25 % řemeslníků. Třetí nejčetnější skupinou byli řemeslníci pracující v oboru od pěti do deseti let - zde to je celkem 16 % řemeslníků.

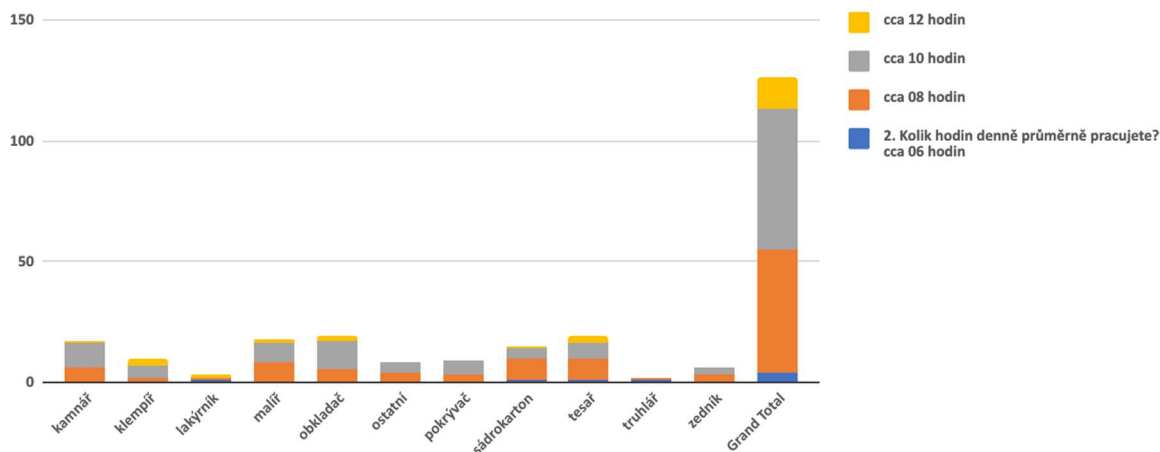

Graf 1: Jak dlouho pracujete jako řemeslník?

Výzkumný vzorek tedy nabízí data od poměrně zkušených řemeslníků. Nicméně je třeba vzít do úvahy, že téměř polovina respondentů pracuje v oboru méně jak 5 let. Další nasbíraná data proto je třeba vykládat na základě těchto údajů.

Kolik hodin denně průměrně řemeslníci pracují?

Ve druhé otázce jsme se zaměřili na to, jak dlouho řemeslníci denně pracují. Z grafu vyplývají dvě hodnoty, které mají největší zastoupení. 51 řemeslníků pracuje přibližně 8 hodin denně a 58 řemeslníků přibližně 10 hodin denně.

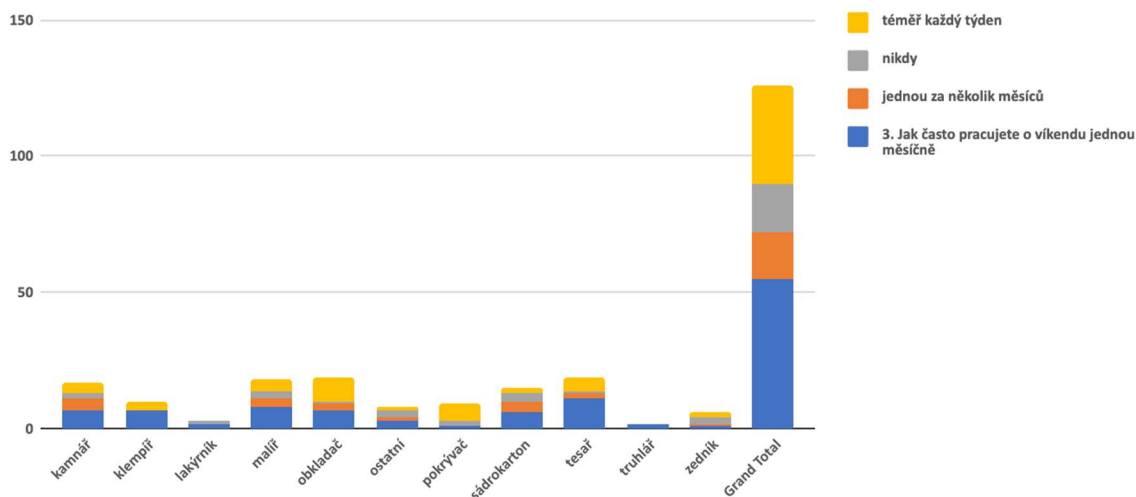
Graf 2: Kolik hodin denně průměrně pracujete?

Čas, který řemeslníci stráví v práci tedy odpovídá běžné pracovní době. Ve společnosti je však rozšířený názor, který tvrdí, že řemeslníci pracují tzv: „od rána do večera.“ Tento výsledek toto popírá. I když je potřeba zmínit, že prognózy ukazovali na daleko menší pracovní dobu.¹

¹ <https://www.peak.cz/idealni-pracovni-doba-svedove-zjistili-ze-sest-hodin-denne-prilis-nakladne/1294/>

Jak často řemeslníci pracují o víkendu?

Celkem 43 % dotazovaných řemeslníků sice pracuje o víkendu jednou měsíčně a celkem 28 % nepracuje o víkendu nikdy nebo velmi výjimečně, **zároveň ale 29 % řemeslníků pracuje o víkendu téměř každý týden.** V této skupině se jedná nejčastěji o obkladače, pokrývače, tesaře, malíře či kamnáře.

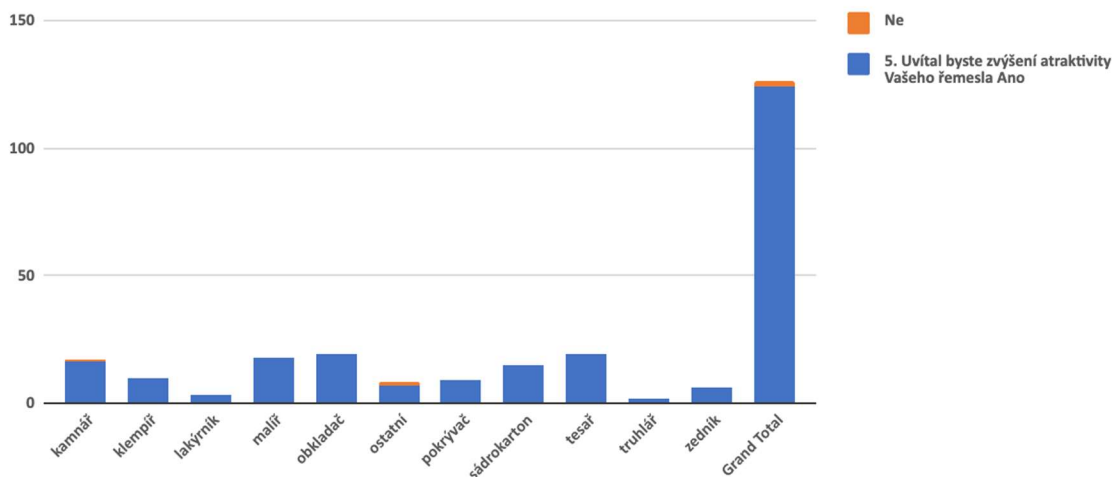
Graf 3: Jak často pracujete o víkendu?

Téměř třetina dotázaných řemeslníků pracuje o víkendu. Tento jev je třeba brát v souvislosti s předchozí otázkou, kdy jsme konstatovali, že pracovní doba řemeslníků odpovídá běžné. Pokud přihlídneme k faktu, že nemalá část řemeslníků pracuje i o víkendu, je třeba upravit tézi, že řemeslníci pracují jako běžný zaměstnanec. Bylo by třeba se ještě podívat na to, kdy řemeslníci odpočívají, jak nabírají síly. Protože se jedná většinou o OSVČ a zákoník práce zejména ohledně povinných přestávek asi nebude moc dodržován, bylo by třeba zaměřit se i na tuto problematiku.

Řemeslníci do pracovní doby ale nezahrnují dobu strávenou administrativou, nákup pracovních pomůcek apod.

Uvítali by řemeslníci zvýšení atraktivity řemesel?

V tomto případě se dotazovaní téměř jednoznačně shodují. Celkem 98 % řemeslníků by uvítalo aktivity, které by byly spojené se zvýšením atraktivity řemesel.

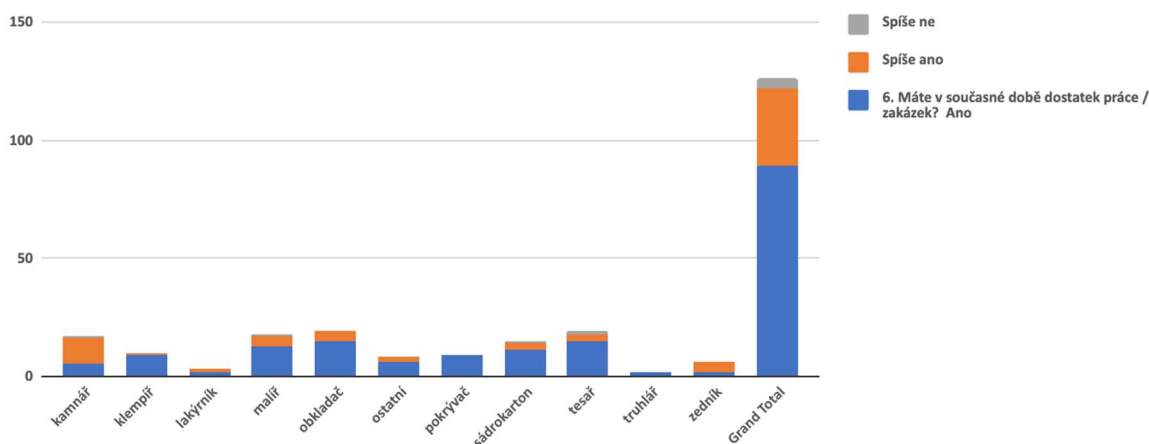
Graf 5: Uvítal byste zvýšení atraktivity Vašeho řemesla

Tady asi není třeba komentáře. V dalších částech je třeba se zaměřit na atraktivitu povolání a to zejména ve školství. **Proto i další analýzy budou zaměřeny na tuto oblast.**

Výše je uveden také seznam výstav a jiných akcí, které pomáhají veřejnosti k seznámení s řemesly.

Mají řemeslníci dostatek zakázek?

Odpověď na tuto otázku je jednoznačně ano. Opět drtivá většina, celkem **97 % řemeslníků, odpovědělo ano** či spíše ano na otázku, zdali mají dostatek zakázek. To je pozitivní zpráva například právě pro zmíněné mladé nástupce. Tento výsledek ukazuje, že o práci rozhodně není nouze.

Graf 6: Máte v současné době dostatek práce / zakázek?

Tento výsledek opět potvrzuje nutnost zvýšit počet řemeslníků. Z výsledků můžeme dedukovat, že poptávka vysoce převyšuje nabídku. Z rozhovorů s řemeslníky je zřejmé, že cesta ke zvýšení počtu řemeslníků vede přes zvýšení atraktivity. A zde je nejefektivnější způsob začít v základním školství.

Závěr

Z provedené analýzy je patrné, že je třeba se zaměřit na atraktivitu zaměstnání, která by přispěla k menší zátěži ohledně vlivu vícesměnného provozu. Protože je řemeslníků nedostatek, musí pracovat někdy přes 10 h denně a téměř třetina z dotázaných k tomu ještě o víkendu.

Pro potřeby realizace KA 04 použijeme ještě i několik výsledků měření z předchozího projektu. Budou využity data od Cechů malířů, obkladačů, kamnářů a sádrokartonářů.

Budou využity zejména výsledky měření prostředí pro jednotlivé profese z předchozího projektu, které byly zpracovány velice obsáhle a kvalitně a naprosto dokonale popisují problémy jednotlivých řemesel i ve vztahu k realizaci KA 04.

Tato data budou využita zejména pro jednání na tematických setkáních, kde budou diskutována zástupci Cechů se zástupci strany zaměstnavatelů a strany zaměstnanců, zastoupených v projektu, ale i s tvůrci dotazníků a měření, kteří hodnocení provedli. Zároveň budou na jednotlivá setkání zváni podle potřeby i externí odborníci z oborů fyzioterapie, psychologie a další.

Tento materiál slouží jako podklad pro jednání zúčastněných na tematickém setkání a bude případně dále rozpracován dle potřeby.

Rozhovor č. 1

Máte pocit, že se téma v mediích víc objevuje?

Jsou to výkyvy. Když měla Praha projekt *Řemeslo žije*, tak se o tom chvíli mluvilo, ale pak to vždycky utichne. Vždycky je na chvíli pozornost, ale nepřijde mi, že by to bylo konzistentní. Ale je pravda, že teď si toho trochu víc všímám a možná je toho víc než dřív. Ale je to i tím, že se v o boru pohybuju, nevím, jestli to vidí i lidi „zvenku“.

Mluví se o tom, že zájem pořád klesá – to platí?

To platí. Třeba se jako řemeslník nebojím, že nebudu mít práci, protože té je teď hodně. Ale je to samozřejmě limitováno cenou, kterou jsou ti zákazníci za to ochotni zaplatit. Takže zrovna v našem oboru (malíř) je konkurence poměrně velká, protože je hodně tzv. hobby malířů. Ti nejsou v cechu a jsou to často malíři „z leknutí“ – někomu vymalovali, zjistili, že to jde a teď se načerno nabízí. Těm já nemůžu nikdy konkurovat, když zaměstnávám lidi, platím za ně poplatky, vedu sklady atd., tak nikdy nemůžu být levnější než ten hobby malíř. Kdybych měl nouzi o práci, tak bych to asi víc řešil, ale takhle mi to tolik nevadí. Jen když jde třeba o nějakou větší zakázku a soupeřím s člověkem, který o oboru nic neví, ale vyhraje to kvůli nabízené ceně, která je ve výsledky nejdůležitější, to mi vadí. Bohužel vstoupit na trh malířů je velmi snadné, stačí váleček, štětec a kyblík s barvou.

Bohužel co se změnilo, že v zákoně bylo, že se musí pravidelně malovat kuchyně a školy, už to tam není, myslím, že to bylo každé dva roky z hygienických důvodů. Tím měl člověk práci samozřejmě jistější. Přitom záleží, co je v místnostech za barvu i z hlediska zdraví. Asi jednou za pět let by se mělo malovat.

Vy máte malířskou firmu?

Mám, je nás dohromady asi šest.

A kdybyste hledal mladé spolupracovníky, jak těžké by to pro vás bylo?

Já mám výhodu, že sídlím v téhle škole a spolupracuju se SOŠ Jarov, přednáším o technologii oboru a rovnou už si vyhlížím ty šikovné studenty. Ne každý rok se někdo takový najde, a když se najdou, tak už třeba někde pracují, většinou v rodinné firmě, takže je nezlákám. Ale teď ke mně třeba jeden student chodí na brigádu a jsme předběžně domluveni, že ke mně po škole nastoupí. Ale celkově vychází z učilišť hodně málo chlapců. V Praze vychází žáci jen ze dvou odborných škol – tady na Jarově a na Zeleném pruhu. Letos by jich tady mělo jít k závěrečným zkouškám pět.

Mají lidé problém s cenou?

Já mám problém výrazně zvyšovat ceny, protože mám dlouhodobé zákazníky a nemůžu skokově zvedat ceny. Průběžně zvyšujeme kvalitu, takže samozřejmě lehce ceny zvyšujeme, ale je potřeba s tím být opatrný. Sice se říká, že za dobrého řemeslníka všichni rádi zaplatí. To platí u řemesel jako elektrikář nebo truhlář, tam, kde si to lidé sami netroufnou udělat. Jenže když přijde malíř a chce 350 korun na hodinu, tak se všichni diví. V dnešní době nejsme preferovaná skupina pro výrobce barev, pro ně jsou preferovaní ti, co malujou sami.

Jak vám pomáhají cechy?

Je skvělý, že náš cech je přímo v Praze. Pomáhají mi třeba s právními věcmi, v cechu jsem patnáct let, a když jsem začínal, potřeboval jsem ošetřit smlouvy, spolupracovníky. Nechodím do hospody, kde bych se mohl potkávat a konzultovat s jinými řemeslníky z oboru. Jako řemeslník potřebujete konzultovat, mluvit mezi sebou, protože ne všichni umíme všechno. A to nám umožňuje cech.

Mladí prý neumí ráno vstávat.

To neumí. Jednou jsem měl na sobotu ráno na osmou nasmlouvaného brigádníka a přišel v jedenáct. Naštěstí kluci, co u mě pracují, jsou zvyklí chodit včas. Dostávají taky různé benefity, snažím se je motivovat, aby je práce bavila a měli pocit, že jsou dostatečně ohodnoceni. Třeba jsem jim přispíval na jízdné, na montérky, vybavení a tak dál. Člověk by měl být i dobrý manažer, ale problém je, že se to musíme učit za pochodu.

Změnil se přístup zákazníků za tu dobu, co jste v oboru? Váží si vás víc?

Jak kde. Zákazníci nám víc důvěřují, když nám nechávají klíče a odchází pryč. Ale pohoštění, které kdysi bývalo, jak je vidět ve starých filmech, to už nedělají. Kávu, vodu ano, ale jinak nic víc, svačiny nedělají. Ale musí si uvědomit, že buď si řemeslník svačinu přinese, nebo prostě v době oběda odejde, protože má taky nárok se najíst, a potom se práce může protáhnout. Takže stačí polévka, něco malého a hned se vám líp pracuje, uděláte třeba i něco navíc. Takže když je zákazník laskavý k řemeslníkovi, je pečlivější. Ne že by normálně nebyl pečlivý, ale je ještě víc.

Vy jste říkal, že váš otec byl malíř, takže pro vás bylo přirozené stát se malířem?

Ano, pro mě to bylo přirozené. Víím, že se mě ptali v první třídě, čím chci být a já řekl malířem jako táta, ale na základní škole jsem o tom nijak nepřemýšlel. Vidím na něm, že v oboru člověk musí rozjet nějakou firmu, aby z toho měl nějaké příjmy, nebo aby si úmyslně šetřil na důchod, protože až dojdou síly, tak tu práci dělat nejde. Při našem řemesle se taky může cokoliv stát a potom, když se třeba zraním a nemůžu pracovat, musím mít připravené záložní peníze, abych vyšel. Musím být připravený.

Ale uživit se tím dá, jen o tom člověk musí přemýšlet. Dcera chce být taky malířka, ale moje žena to nechce. Všichni rodiče chceme, aby naše děti nepracovali ve špíně, v prachu, aby měli dobrou práci. Ale co je ta dobrá práce? V práci musíte najít zalíbení. Líbí se mi, že mám každý den jiného šéfa, kterým je ten zákazník. Že mě každý den někdo pochválí, člověk chce být chválený za práci. Když máte v kanceláři jednoho šéfa, tak vás bude chválit první dva měsíce, ale potom přijdou výtky. Líbí se mi, že si můžu organizovat čas podle sebe a můžu být s rodinou, když chci.

Je to fyzicky náročná práce?

Je. Když jsou v oboru studentky, tak nemusí dělat vše, nemusí štukovat, ale jsou pečlivější, tak dělají spíš jiný typ práce, mají cit na míchání barev, můžou dělat dekorativní práce.

Chtěl byste, aby vaše dcera byla malířka?

At dělá, co chce. I kdyby chtěla být kuchařka, je mi to je jedno, hlavně, aby jí to bavilo. Když jsem sem šel do učení, tak jsem taky nevěděl, jestli budu malířem. Ale bavilo mě to, měl jsem štěstí, protože jsme měli výborného mistra, který nás dokázal nadchnout, chtěl nás to naučit. O tom to je. Ve volném čase nás učil techniky, na které nebyl ve škole čas. Mistra to musí bavit a bude to bavit i žáky. Ale jde i o organizaci výuky, tenkrát byly třídy, ve kterých bylo třicet malířů, dnes jsou ty třídy smíchané, všechny obory v jedné třídě a dělí se jen na odborné předměty.

Jak vidíte budoucnost řemesla? Přibývá postupně zájemců?

Ted ano, asi je to i tím, že jsou silnější ročníky. Když jsou u nás ve škole dny otevřených dveří, tak je vidět, že je o řemeslo větší zájem. Když nastoupí v prváku studenti, dělám jim přednášku o tom, proč je dobré být řemeslník, vyzvednu z bankomatu hromadu peněz, vytáhnu peněženku a řeknu „podívejte se, takové peníze má každý řemeslník v kapse,“ pak jim ukážu fotky ze zajímavých prací a potom jim ukážu fotky z dovolených – moře, hory, lyže, kola. Je důležité je motivovat.

Skvělá věc je Schola pragensis, kde míváme informační stánek. U nás běží polytechnická výchova, kterých se můžou zúčastnit základní školy a vidět na vlastní oči, jak to u nás funguje. Myslím, že kdyby se žáci oslovovali i dřív, než v osmých, devátých třídách, bylo by to lepší. Kdyby se seznámily už dřív s tím, jaké mají možnosti. Nemusíme všichni na gympl, to je přece příprava na vysokou školu, co když se nedostane? Jeden můj student se hlásil na UMPRUM, ale nedostal se, tak šel sem a tady je za hvězdu, prospívá mu to.

Rozhovor č. 2

Viděla jsem, že jste nedávno mluvil o řemeslech v České televizi.

To byla legrace. Potřebovali rozhovor s řemeslníky ohledně jejich zakázek, tak tam poslali mě. Postavili mě za nějaké stroje, se kterými umím, ale nedělám. Nejdříve jsem jim řekl, ať přijedou v sedm ráno, že si můžou natočit chlapi, jak pracují. Ale na ně to bylo brzy. Jsou to někdy dost nevděčné věci.

Máte pocit, že zájem médií a politiků o řemesla je teď větší než dřív?

Ano, pro vládu je to ohromně populární téma. Přes cechy vznikají různé promo akce, například Rok řemesel nebo Rodinná firma. Mají v plánu několik dalších programů, což je dobře. Havlíček (předseda Asociace pro malé a střední podniky, pozn.) pořád mluví v televizi, má obrovský záběr. Problém je, že se o všem pořád jenom mluví.

Jak tedy vidíte současnou situaci?

Když přijdu na Jarov (střední škola a učiliště), ředitel si stěžuje, že jim ubývají žáci. U některých řemesel je to samozřejmě větší problém, než u ostatních. Když budeme mluvit například o řemeslech, která jsou v našem cechu, tak tesaři snad jakž takž jsou, ale klempířů a pokrývačů je tak málo, že za dva roky nebudou. Když si je budou lidé chtít objednat, bude to velký problém, protože starší chlapi odchází do důchodu a mladí nejsou. Jde o docela náročné povolání – řemeslníci musí pracovat ve větru, v létě, v zimě, ve výšce. Dnes se bohužel na některá řemesla zapomíná.

Čím myslíte, že to je?

Jde o dlouhodobý problém. Dlouhé roky po revoluci se v tomhle ohledu vůbec nemyslelo na budoucnost a teď už je trochu pozdě. Situace se mění – dřív jsme v cechu, který vznikl v roce 1995, měli dost peněz na to, abychom je dál rozdělovali do škol studentům. Dnes už na to nemáme.

Co jiného dělá váš cech pro podporu řemesel?

Náš cech se vždycky zaměřoval na zvýšení atraktivity řemesel, organizovali jsme třeba veletrh Střecha Praha, kde se předváděla řemesla a učni soutěžili ve svých oborech. Jezdili na regionální kola, v Brně bylo celostátní kolo, účastnily se školy i cechy, od sponzorů se sháněly peníze. To ale popularitu řemesel příliš nezvýšilo. Letos už se například české kolo soutěže pokrývačů nedělalo vůbec, protože se hlásila jedna škola. Loni ještě soutěžily čtyři školy, před třemi roky jich bylo sedm. A takhle to ubývá. K tomu se každý rok náš i ostatní cechy účastní veletrhu Schola Pragensis.

Vy tedy máte pocit, že cech dělá, co může. Kde je problém?

Problém je v systému, v legislativě. Z toho důvodu jsme začali spolupracovat s Českou hospodářskou komorou a AMSP, protože je považujeme za dobré lobbisty. My v cechu neumíme protlačit zákony, zformulovat je tak, aby šly uskutečnit. Primárně si vyděláváme řemeslem. Především AMSP se tomu v posledních letech intenzivně věnuje, snaží se řemesla zviditelnit. Loni na první schůzce s panem Babišem jsem měl šanci mluvit i s ministrem školství Robertem Plagou. Říkal jsem mu, že školy se rozvíjejí, peníze i vybavení mají. Pouze nejsou studenti.

Kde tedy berete mladé spolupracovníky, když je potřebujete?

Je tady dost kluků z Ukrajiny, šikovných, příjemných. Jinak už jsme většina starci, mladí nejsou. Pořád se po někom poohlížíme. Když jsme začali v roce 1993 a já podal inzerát, tak během týdne přišlo pět zájemců. Za tu dobu, co mám firmu, mi prošlo rukama asi 180 lidí. Ale posledních několik let dělám s těmi, co zbyli, to jsou chlapi staří 40 let a víc. Ti vydrží ještě tak pět, šest let a co potom?

Ale v penězích také není problém, ne?

Peníze se dají vydělat, ale musí to ty lidi bavit. Já vždy na těch přednáškách říkám: „Uvidíte Prahu z takové pozice, jako ji nikdo jiný neuvidí. Dostanete se na historické stavby, na místa, kam se nikdo jiný nedostane.“ Je to adrenalin, napůl lezectví, práce pro určitý typ lidí. Dnes už to není jen dřina, ale je to spíš o přemýšlení a rutině. Už to není tak náročná práce. Potom jdete po Praze, na Malé straně a říkáte si: „Tuhle střechu jsem dělal já.“ Vidíte výsledky své práce.

Jak dlouho zákazníci čekají na zakázku? Měsíce?

To je podle období. Někdy týden, ale většinou spíš měsíce, třeba rok.

Takže jako řemeslník o zakázky nemáte nouzi?

Nouzi určitě nemám. Už druhý rok je naopak nadbytek práce. Stává se, že zákazníkovi řeknu, že na něj budu mít čas třeba až příští rok. Souvisí to samozřejmě s rostoucí ekonomikou státu, lidé utrácí víc peněz. Venkovské firmy, které dělají dobrou práci, tak mají zakázky na dva roky dopředu. Navíc se teď mluví o tom, že možná přijde krize, tak se lidi snaží dát si dům do pořádku co nejdřív. Myslím, že dobrý řemeslník bude mít vždycky dost práce.

A proč jste se rozhodl angažovat v rámci cechu, přednášet na školách a podobně?

Mě takové věci nenechají v klidu. Když vidím, že je nějaký problém, tak se snažím pomáhat. Vždycky jsem dělal ve firmách, které měly nějakou úroveň, a hledal ve všem systém. Líbí se mi, že cech řemeslům dává řád. Proto se snažíme, aby v něm bylo co nejvíc řemeslníků. V cechu pořádáme různá školení, vzděláváme se navzájem.

Když si lidi chtějí někoho objednat, tak se obrací spíš na cechy, nebo dají na doporučení?

V cechu jsou větší firmy, které mají portfolio zákazníků a jedna firma všechny ty zakázky neutáhne. Takže ti lidé se potom obrací na nás, co jsme v cechu. Já mám firmu v Praze a objednají si mě na práci třeba ve Žďáru nad Sázavou.

Jak vnímají řemeslníky zákazníci? Jak se k nim chovají?

To je v Česku velký problém. Třeba ve Švýcarsku platí řemeslníky zlatem. Rok na něj čekají a ti řemeslníci si na druhou stranu musí držet určitou úroveň, umět perfektně řemeslo a mít určitý přístup k zákazníkovi, požadovat od nich odpovídající peníze. Zatímco u nás je to pořád taková džungle, bez systému. Jde o to, kdo koho ukecá za jakou cenu.

Spoustu lidí má s řemeslníky špatnou zkušenost. Co s tím?

Já mám ve své firmě na starost několik řemeslníků a taky je musím pořád kontrolovat, protože jsem za jejich práci zodpovědný. Je to generační problém, ti starší řemeslníci, kteří měli za předchozího režimu navrch, v tom pocitu stále žijí.

Já vždycky svým zaměstnancům říkám: „Chlapci, musíte se umět prezentovat, pak budete mít úroveň. Musíte jít v čistých montérkách, umět mluvit se zákazníkem, práce vás musí bavit.“ Do některých zaměstnanců musíme „kopat“ a s některými je to snadné.

A jak se z vaší zkušenosti chovají zákazníci k řemeslníkům?

Jsou někteří zákazníci, co si myslí, že jsme póvl. Pokud se řemeslník umí chovat dobře, tak se s většinou zákazníků v klidu domluví. Je v povědomí celého národa, že řemeslníků je málo, takže si jich víc váží. I když každý rok se ceny zvyšují, a to někteří nechtějí akceptovat. Vždycky to končí u peněz.

Při vyjednávání o ceně teď nejspíš máte výhodnější pozici.

Ano, mám ten pocit, ale člověk musí být slušný a pokorný a příliš si nevybírat. Dělat to především pro lidi.

Proč jste si vy vybral tohle řemeslo?

Já jsem si ho nevybral. Mám stavební průmyslovku, měli jsme s kamarádem soukromou stavební firmu a nějak to nevyšlo. Z bývalé firmy zbylo asi 12 chlapů, z toho jeden klempíř a tři pokrývači. V roce 92 se objevily nové technologie a já se k tomu nějakým omylem dostal a založil si firmu na střechy. Bavilo mě na tom, že zedníků je strašně moc, ale tohle se vymyká gravitaci, je to nade vším.

Baví vás ještě vaše práce?

Někdy ne, někdy mě dost nebaví. Těch předpisů je dnes strašně moc, pomalu řeším pitný režim zaměstnanců a podobné maličkosti. Když je nás ve firmě sedm, tak na to není čas. Někdy je člověk víc v kanceláři než na střeše.

Jakou odhadujete budoucnost řemesel?

S kolegy z cechu říkáme, že je to hlavně o penězích. Rodiče musí vidět, že jejich děti mají možnost si za práci vydělat slušné peníze. Není to pro každého, ale když se snažíte a makáte, dno se vyzlatí. Mladí musí mít hlavně pokoru a chuť se učit. A zvyknout si vstávat v sedm ráno.

Rozhovor č. 3

V následujících odstavcích se vyjadřuje instalatér. Jeho odpovědi jsou rozděleny do čtyř kategorií podle tzv. SWOT analýzy. Snažíme se poukázat na silné stránky, slabé stránky, příležitosti a hrozby daného řemesla.

Silné stránky

Řemeslo společnost vnímala zejména za komunismu negativně. Obraz řemesla se ale v dnešní společnosti zásadně proměnil k lepšímu. Zároveň se dramaticky proměnila finanční situace řemeslníka, který si dnes může nadprůměrně vydělat.

„Dřív to byla dřina. Jenže dneska se doba vyvíjí, jsou stroje, nástroje, nářadí, všechno se posunulo. I zedničina, že jsou třeba přesný cihly, nedělá se na maltu, ale na pěnu. Ten, kdo tyhle práce dnes umí, tak je radost se na něj dívat. Já jsem dělal instalatériinu, což se skládá z vody, topení, plynu. Například, když se bouraly zdi, tak nebyly sbíječky, všechno se dělalo ručně. Do zdi se nedává železo, ale plast. Netahají se autogeny, ale stačí malá bombička. Dnes už nemusím chodit ve špinavých montérkách, už se v práci tolik nezašpiníte jako dřív a není to taková dřina. Práce se usnadnila a ulehčila.“

„Dneska lidi zjistili, že je to nedostatkový zboží. Lidi zjistili, že dobrý řemeslník nemá čas, že je nedostupný, zároveň teda hodně váženěj. A o dobrého řemeslníka se lidé perou. Tak by to mělo být. Samozřejmě pořád nejsem žádněj študovanej. Takže třeba doktor mě nebere, ten bere jen někoho, kdo má stejný titul. Jinak obecně se pochopitelně obraz řemesla zlepšil. Protože dneska i zedník, kterej je dobrej, si může koupit auto klidně za milion. Protože si vydělá hezký peníze. Hodinová sazba neustále roste. A lidi spíš prosí o to, abyste si udělal čas.“

Řemeslník může dělat práci, která je smysluplná pro ostatní. Svou prací přímo zlepšuje život svým zákazníkům.

„Dcera se mě ptala, co mě na práci baví a jestli jí dělám rád. Schválně jsem jí řekl, že mě baví třeba to, když jdu čistit ucpaný záchod. Ani nevíš, když přijdeš k lidem. Oni tě prosí, a to je to. Jak jsou potom lidi šťastní, když jim vyčistíš záchod, jak jsou ti za to vděční.“

Díky spokojenosti a pohodě v rodině a zároveň množství poptávané práce se zároveň může ve volném čase věnovat i poměrně drahým koníčkům.

„Pointa všeho je, že doma musíte mít klid a mír. Když vám to nebude fungovat doma, tak se to prakticky odráží ve všem. Musíte mít důvod to pro někoho dělat. A peníze si taky užít. Mít koničky, kamarády. Mimo práci mám kamarády, máme motorky, jezdíme na Ukrajinu a podobně. Chodíme rádi do hospody, grilujeme. A s rodinou trávím hodně času a užíváme si života co to jde, jezdíme k moři, máme bazén. Ať už děláš práci jakoukoliv, tak tě to musí bavit. Stačí, aby se trochu něco pokazilo, a dvacet let se ti zboří jako domeček z karet.“

Slabé stránky

Řemeslník si stěžuje na to, že není snadné pro něj sehnat někoho na výpomoc. Důvodem jsou chybějící a vyučení studenti, ale také nemožnost být finančně konkurenceschopný.

„Měl jsem i mladý kluky na výpomoc. Ale když jsem je trochu něco naučil. Tak se rozhodli, že radši budou dělat taxikáře v Praze, druhý bude rozvážet kafe, třetího to nebavilo. Takže je to hrozně těžký, protože jednak na škole jich není dostatek, ale hlavně mají nespočet možností, takže sáhnout

po něčem jiném než po řemesle je snazší. Takže je to doslova zázrak, když se sežene mladý člověk, který bude chtít pracovat. A to nemluvím o penězích.“

Sehnání a zaměstnání zaměstnanců se ukazuje jako drobný problém také z toho důvodu, že řemeslník, kterého baví konkrétní práce, by se musel věnovat více řízení a práci s lidmi.

„Byly kolegové, kterým se podařilo sehnat zaměstnance. Nebo se dostali k velkým zakázkám a věděli, že budou mít hodně práce na dlouhou dobu. Například vyhráli veřejné zakázky na deset let. Já jsem touhle cestou nešel. Což samozřejmě už je něco úplně jiného. Protože už to není jen o tom umět řemeslo, ale nějak vystupovat, mít zázemí, oslovovat a hledat klienty, vypočítat cenu na velkou zakázku. To není přímo spojené s konkrétním řemeslem. Já jsem touhle cestou jít nechtěl. Vyhovuje mi, že můžu všechno řídit sám a být svým pánem. Když mám firmu, tak se musím starat hodně o ostatní a práce s lidmi, aby měli výplaty a cítili se dobře, je hodně složitá.“

V řemeslu občas může přetrvávat špatná pověst, která je důsledkem doby komunismu. Zejména nálepkování jako to, že kdo byl hloupý, jde na řemeslo. Ukazuje se, že toto vše se dnes mění také velmi rychle k lepšímu.

„Kdo byl úplně blbej, tak šel na zedníka, klempíře. Úplně černý řemeslo. Když byl někdo chytřejší, tak šel na instalátéra, truhláře, tesaře. Kdo byl ještě chytřejší, tak šel na kuchaře. Pointa je v tom, aby někoho neotrávil. A ještě chytřejší šli na automechanika, elektrikáře. Pak šli lidi na maturitu.“

„Dřív to bylo tak, že nám říkali rodiče, uč se, ať nejsi blbej. Kdo se neučil, tak šel na řemeslo. Říkalo se, když budeš blbej, budeš muset chodit do práce, každý den budeš dřít, budeš špinavej. Tohle vzniklo za totality. To už tenkrát bylo špatně a od toho se všechno vyvíjelo. Dřív když někdo chodil v montérkách, tak se nad něj lidi povyšovali. Dneska je doba taková, že když někoho vidíte v montérkách, ne špinavého, ale pěkně oblečeného, tak to znamená, že člověk něco umí. V tomhle se doba otočila.“

Řemeslník zmiňuje, že začít pracovat na sebe je poměrně složité. Důvodem jsou zejména chybějící kontakty.

„Je hrozně těžký začít sám. Hlavně kvůli kontaktům, který nemáte. Tak jsem začal s kolegou, a ten mě vzal k sobě do party. Chvilí nám vztah fungoval, ale když jsme se řemeslo naučil, tak jsem chtěl dělat sám. Měli jsme jiný záliby atp. Takže dvacet let dělám sám. Když je práce náročnější, pro více lidí, tak aby to bylo legální, oslovím další kolegy v oboru, a pracujeme společně.“

Příležitosti

Důležitou proměnou je ale možnost začít podnikat na sebe. Což v předchozí době nebylo možné. V kontrastu s obrovskou poptávkou, kterou často není ani možné uspokojit, je to velká příležitost pro začínající řemeslníky.

„Dřív šlo o to, že jsme po škole nastoupili do fabriky. Dělal jsem ve fabrice. Naštěstí byl převrat a mohli jsme začít dělat co jsme chtěli. Tady byla obrovská poptávka po práci. A kdo se nebál začít podnikat, mohl začít dělat na svoje triko. Protože jsme viděli, jak soukromý firmy vydělávají jednou tolik. A my jsme ty peníze nedostali. Tak jsem se rozhodl začít podnikat na svoje triko.“

Množství práce a její adekvátní finanční ohodnocení zůstává velkou příležitostí. Záleží na způsobu, kterým se řemeslník rozhodne vydat. Někomu vyhovuje pracovat spíše v menším počtu, někdo pracuje sám, jiný má firmu početnější. Pro všechny typy práce se najde adekvátní uplatnění.

„Práce je dneska dostatek. Kdo práci hledá, ten ji najde. Je zase hodně mladých rodin, staví se domky. Ale musíte chtít. Za dvacet let jsem vždycky měl práci. Důležité je, že si budete klientelu lidí a pořád vás někdo oslovuje. A práce vás musí bavit a musíte ji dělat kvalitně. Když za práci ručíte, musíte ji řádně prodat. Nemá smysl nějaký babičce dělat obrovskou nabídku, ale prostě udělat tu drobnost, kterou chce. Když ale děláte pro firmu, tak zase nemůžete vypadat jako chudý příbuzný, ale stát si za tím a řádně to prodat. Co se ještě týče peněz, mám oproti firmám výhodu, že nemám žádný kanceláře, sekretářky, takže vždycky budu schopný nabídnout dobrou cenu. Limit samozřejmě je, že obrovský zakázky prostě nevezmu.“

Není pravidlem, že by v jiných oborech byla konkurence spíše ku prospěchu. V oblasti řemesel se z příkladu zpovídaného řemeslníka ukazuje, že konkurence nepředstavuje zásadní problém.

„Konkurence je, ale práce je tolik, takže pokud jsou lidi soudný, tak se spolu dokážou dohodnout. Naopak si ještě pomáháme. Potkáváme se neustále. Nebereme si práci navzájem. A taky schválně ponižujeme cenu a nechodíme pod cenu, protože jsme soudný a nevyplatí se nám to. Dřív když nebyla práce, tak se chodilo pod cenu. Dneska se to nedělá.“

Hrozby

Do možných hrozeb do budoucna můžeme přidat nepodporu ze strany státu. Zpovídaný řemeslník necítí od státu podporu za to, že chce odvést dostatečně kvalitní práci.

„Tady je problém to, že pokud dostanu zakázku na rekonstrukci koupelny, a já oslovím elektrikáře, zedníka, malíře, a já to všechno vyfakturuju, vydělám na tom, tak stát na mě udeří, že to je tzv. schwarz systém. Takže mi tohle vlastně neumožní. Musel bych mít firmu. Musel bych mít školu s maturitou. Tohle třeba konkrétně neumožňují. Samozřejmě nějaký uličky jsou. Ale štve mě, že mi stát vlastně nepomůže, spíš často naopak.“

Chybějící řemeslníci, pracovník síla v oboru, představuje další problém, který může být překážkou například v případě, že by si daný řemeslník chtěl někoho vzít k sobě.

„Když budu shánět elektrikáře, tak je to problém. Protože dnes je jednodušší studovat, zároveň to ale znamená, že ubylo lidí, kteří šli na řemesla. Takže na tu dobrou práci přestáváme stačit. A když nejsou řemeslníci, tak musí přijít řemeslníci ze zahraničí.“

Finanční ohodnocení brigádníka je hrozbou a je jistou překážkou v konkurenceschopnosti na trhu. Neboť v široké a dobře zaplacené nabídce nemůže živnostník nabídnout adekvátní ohodnocení.

„Seženete brigádníka, který nic neumí, a chtěl by víc než stovku za hodinu. To je zase složitý, protože když mu to nedáte, tak půjde dělat do obchodu, a tam mu klidně sto padesát korun na hodinu dají.“

Za problém dále zpovídaný zmiňuje jistou nespravedlnost v rozdělování sociálních dávek, poukazuje na obecnější nespravedlnost ve společnosti. Objevuje se i jistá rasová nesnášenlivost.

„Musíme si platit sociální a zdravotní pojištění. I když to nemáme jednoduchý a občas dlužím nějaký peníze. Třeba mi někdo nezaplatil, tak jsem vypadal na sociálce blbě. Přitom jsem živil rodinu, nechal studovat děti. Na druhý straně podporují cikány a všechny lidi, kteří dělat nechtějí, nebudou. Cikáni jsou od toho, že se rodějí. A čím jich je víc, tím dostávají víc peněz. Takže já pracuju, nosím tam peníze, aby je mohli dát cikánům. Takhle to vnímám já. Zároveň když bych žádal finanční

podporu na rozjezd firmy, tak to nepřipadá v úvahu. Podporují zemědělce, ale drobný živnostníky nepodpoří nikdo.“

Hrozbou je problém ceny a kvality. Tedy pokud se řemeslník rozhodne zúčastnit například veřejné soutěže, není schopný být konkurenceschopný, protože nechce pracovat s levnějšími materiály, což by bylo na úkor jeho dobrého jména a kvalitně odvedené práce.

„Pořád zůstává to, že když se dělají výběrové řízení třeba pro město, tak vám nikdo neohodnotí kvalitu, ale zajímá ho cena. To je problém. Protože mám prostě dražší nabídku, protože používám dražší materiály a práce bude kvalitnější. Zároveň už mám nějaké jméno a nechci používat ten a ten materiál, protože vím, že to nevydrží a za chvíli se to bude předělávat. Zároveň ale nemám šanci být konkurenční, protože za takovou cenu to prostě dát nemůžu. To je i limit toho, že jsem sám, protože velké firmy to třeba udělat mohou. Ale pořád jsem levnej, protože zase nemám firmu, nemám auta na leasing, drahý nářadí, který musím splácet. Takže to je zase výhoda.“

Finanční zabezpečení pro budoucnost se ukazuje jako problém buď z důvodu nižší finanční gramotnosti nebo také jako nedůvěra ve stávající politický systém.

„Díky tomu, co se děje ve vládě, tak jim nevěřím. Jsou to gauneři, podvodníci. Já jim nevěřím. Peníze mám buď pod polštářem, nebo koupím nějaký pozemek, který na důchod prodám. Neplatím si nějak velký sociální zdravotní, mám rodinu a dávám to do rodiny. Nemyslím na sebe. Nevěřím tomu, že se o mě stát postará. Žiju život přítomností, nežiju pro budoucnost. Práci zatím zvládám. Ať práci zvládat nebudu, tak mi buď něco přijde do cesty, nebo se cestou někam dám. Zatím tohle neřeším, takhle jak to mám, mi vyhovuje.“